

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

TARİH CANAVARI MEZOPOTAMYA

ÇİĞDEM MANER

TÜRKİYE BANKASI

Kültür Yayınları
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

TARİH CANAVARI
MEZOPOTAMYA

Çiğdem Maner

© 2008, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
1.Baskı: 2000 adet, Kasım 2008

ISBN: 978-9944-88-518-8
Genel yayın numarası: 1612

Editör: Nevin Avan Özdemir
Görsel Yönetmen: Birol Bayram
Grafik Tasarım: Deniz Üstündağ
Resimleyen: Fahrettin Erdoğan

Bu kitabın hiçbir bölümü, yayıncının yazılı izni alınmaksızın
herhangi bir elektronik ya da mekanik yöntem kullanılarak
kopyalanamaz veya yayınlanamaz.

Baskı
Golden Medya Matbaacılık ve Tic. A.Ş.
100. yıl Mah. Mas-Sit 1.Cad. No: 88
Bağcılar İstanbul
Tel: (0212) 629 00 24

Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
İstiklal Caddesi No: 144 Kat:4 Beyoğlu 34430 İstanbul
Tel: (0212) 252 39 91 - Fax: (0212) 252 39 95
www.iskultur.com.tr

ÇİĞDEM MANER

Çiğdem Maner 1971'de Berlin'de dünyaya geldi. 11 yaşında İtalya'da antik Pompei kentini
görünce arkeolog olmaya karar verdi. İstanbul Alman Lisesinden mezun olduktan sonra
Almanya'nın çeşitli üniversitelerinde Ön Asya Arkeolojisi, Klasik Arkeoloji ve Asuroloji okudu.
Yazar 1992'den beri Türkiye'de, Suriye'de, Yunanistan'da ve Almanya'da çeşitli kazılara ve
yüzey araştırmalarına katılmaktadır. 2005'ten beri Koç Üniversitesinde öğretim görevlisi olarak
çalışmaktadır. Çocukların Türkiye'nin kültürel mirasını tanımalarını ve
ona sahip çıkmalarını amaçlamaktadır

TARİH CANAVARI MEZOPOTAMYA

ÇİĞDEM MANER

Resimleyen: Fahrettin Erdoğan

TÜRKİYE BANKASI
Kültür Yayınları

İçindekiler

- ☀6 MEZOPOTAMYA NERESİ?
- ☀7 İLK YERLEŞİMLER
- ☀9 MEZOPOTAMYA'DA KİMLER YAŞADI?
- ☀14 MEZOPOTAMYA'DAKİ
ESKİ MEDENİYETLER NASIL KEŞFEDİLDİ?
- ☀15 ARKEOLOJİ, ARKEOLOG ve KAZILAR
- ☀17 İLK ŞEHİRLER
- ☀26 TİCARET
- ☀27 ASSUR-KARUM KANİŞ TİCARETİ
- ☀28 SAVAŞ
- ☀30 TOPLUM
- ☀32 YEMEK VE YEMEK PİŞİRME
- ☀34 MESLEKLER
- ☀36 ÇANAK ÇÖMLEK
- ☀37 OKUL
- ☀38 KIYAFET
- ☀39 MÜZİK VE MÜZİK ALETLERİ
- ☀40 ZAMAN VE SAYILAR
- ☀41 SILINDIR MÜHÜR
- ☀42 HEYKELCİKLER
- ☀45 MİMARİ
- ☀48 KABARTMA SANATI
- ☀50 ÇİVİ YAZISI
- ☀52 TANRILAR
- ☀54 ASSURBANİPAL'IN KÜTÜPHANESİ
- ☀55 GILGAMİŞ DESTANI
- ☀56 İNSAN NASIL VE
NEDEN YARATILMIŞ?
- ☀57 TUFAN
- ☀58 MEZOPOTAMYA'DAN
ESERLER HANGİ MÜZELERDE SERGİLENİR?
- ☀62 TARİHİ ESERLERİ KORUMAK!
- ☀63 MİNİ SÖZLÜK

Kitabı okumadan önce...

Elinizdeki bu kitap Mezopotamya’da yaşamış medeniyetlerin tarihlerini, ekonomilerini, yönetimlerini, dinlerini, sanatlarını, dillerini, mimarilerini ve gündelik hayatlarını incelemektedir. Mezopotamya dendiğinde, prehistorik çağlardan, MÖ 4. yüzyılda Büyük İskender’in Mezopotamya’yı ele geçirmesine kadar olan dönem içerisinde Mezopotamya’da yaşamış uygarlıklar kast edilir. Daha sonra bu bölge Perslerin ve Romalıların eline geçer, ama bunlar Mezopotamya kökenli medeniyetler değildir ve o dönemde artık Pers ya da Roma İmparatorluklarından bahsedilecektir.

Kitabı daha rahat anlayabilmeniz için, okumadan önce birkaç açıklamada bulunmak istiyorum. Bu kitapta M.Ö., M.S. gibi kısaltmalar gözünüze çarpacektir. M.Ö. milattan önce (başka kitaplarda İÖ yani İsa’dan önce olarak da geçebilir) demektir. Milattan önceki dönemlerde seneler büyüktür küçüğe doğru sayılır. Örneğin M.Ö. 3000-2000 gibi. M.S. milattan sonra anlamındadır, seneler küçüktür büyüğe doğru ilerler. Örneğin M.S. 21-28. Bin yılın bir diğer adı milenyumdur. M.Ö. 2. bin dendiğinde, M.Ö. 1999-1000 seneleri arasındaki dönem kast edilir. 1 yüzyıl 100 seneden oluşur. M.Ö. 17. yüzyıl M.Ö. 1699-1600 senelerini kapsar.

Kitabın sonunda, kitapta kullanılan önemli terimlerin anlamlarını açıklayan bir “Mini Sözlük” yer almaktadır. Kitabı okurken bilmediğiniz terimlere bakmak için sözlüğe başvuruabilirsiniz.

Mezopotamya’da yaşamış Babillilere, Asurlulara, Sümerlere, Akadlara ait eserler Türkiye’nin çeşitli illerindeki arkeoloji müzelerinde sergilenmektedir. Gittiğiniz her yerde ve bulduğunuz her fırsatta onları gezerseniz bu medeniyetler hakkında daha fazla bilgi edinebilirsiniz.

Çiğdem Maner

MEZOPOTAMYA NERESİ?

Eski Yunanlılar Fırat ve Dicle nehirleri arasında kalan bölgenin bir kısmına "Mezopotamya" demişlerdir. Bugün Mezopotamya dendiğinde Dicle ve Fırat arasında kalan hatta onların yakın çevresinde bulunan bölgelerden bahsedilmektedir. Potamus Eski Yunanca'da nehir, mezo ise arasında anlamındadır. Mezopotamya insanlık tarihinde çok önemli bir yer tutar, hatta buraya medeniyetlerin beşiği de denir. Çünkü burada yazı keşfedilmiştir, büyük kentler kurulmuştur, binlerce sene önce tarıma başlanmıştır, hayvanlar evcilleştirilmiştir, saraylar ve tapınaklar yapılmıştır, büyük medeniyetler oluşmuştur ve dünyanın ilk imparatorluğu kurulmuştur. Bu medeniyetler de yakın yörelerde yaşayan medeniyetleri etki altına almıştır ve geniş alanlara yayılmıştır. Mezopotamya bugün Türkiye'nin güney doğusunu, Iraklı ve Suriye'nin doğusunu kapsar. Mezopotamya'nın kuzey kısmı Asur ülkesi, güneyi ise Sümer ve daha sonra Babil ülkesi olarak bilinir.

Verimli Hilal

Su tarım için çok önemlidir ve insanlar yerleşik düzene geçtiklerinde henüz nehirlerden kanallarla su getirmeyi bilmedikleri için köylerini bol yağışlı bölgelerde kurmuşlardır. Mezopotamya'nın kuzeyi güneye nazaran daha fazla yağış aldığından dolayı daha verimlidir. Bu nedenle burada sadece yağışın getirdiği su ile tarım yapılırdı. Arkeologlar buraya Verimli Hilal adını vermişlerdir. Verimli Hilal bir hilal şeklindedir ve bugünkü Suriye, Türkiye, Filistin, Lübnan, Mısır, İran ve Irak'ın kuzeyini içine alır.

İLK YERLEŞİMLER

Ortadoğu'da ilk yerleşimler Filistin'de ve Kuzey Mezopotamya'da Verimli Hilal bölgesinde yaklaşık M.Ö. 18.000'lerde kurulmuştur. Avcı, toplayıcı ve göçebe olan bu insanlar küçük gruplar şeklinde yaşar ve yaşadıkları yerleri sürekli değiştirirlerdi. Mezopotamya dünyada insanların ilk defa yerleşik hayata geçtikleri yerlerden biridir.

Mezopotamya'da gruplar halinde yaşayan insanlar yerleşik hayata geçmeden önce mağaralarda ve göllerin veya nehirlerin kenarında yuvarlak, temeli taştan ve üst kısımları dallardan yapmış kulübelerde yaşarlardı. Erkekler genelde ava giderdi, kadınlar ve çocuklar da çeşitli tahıllar, baharatlar ve meyveler toplardı. Bu çağa "Paleolitik" ya da "Yontma Taş" çağı da denir.

Yontma Taş Çağı'nda insanlar taştan aletler kullanırdı, örneğin bu el baltası gibi, AMMRK.

Yontma Taş Çağı'nda taşlardan gündelik hayata gerekli olan aletler yontulurdu. Mezopotamya'daki Yontma Taş Çağı hakkındaki bilgiler her sene yapılan kazılar sayesinde çoğalmaktadır.

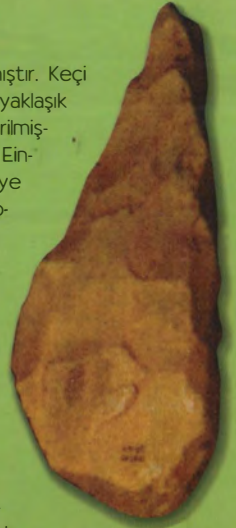
Yontma Taş Çağı'nda insanların ölü gömme adetleri hakkında ilginç bilgiler vardır. Irak'ta bulunan en eski insan iskelet-

leri 60.000 sene öncesine aittir ve Şanidar Mağarası'nda bulunmuştur. Mağarada yapılan araştırmalarda, orada yaşamış toplumun ölüleri gömdüğünde etrafına çeşitli kır çiçekler koyduğu keşfedilmiştir.

Avcı toplayıcı insanlar M.Ö. 18.000 sene önce "Verimli Hilal" bölgesinde konaklamaya başlamışlardır. Değişken hava ve doğa şartlarından dolayı oluşan hastalıklar nedeniyle veya etrafta toplayacak tahıl, meyve ve baklagil kalmadığında, bu göçebe toplumlar konakladıkları yerleri değiştirip başka yere göçüp oraya yerleşirlerdi. Bu, yerleşik düzene geçmenin ilk adımlarındandır.

Yontma Taş Çağı'nı Cilalı Taş Çağı (diğer adıyla Neolitik Çağ) izler. Göçebe hayattan yerleşik düzene geçişin, tarımın, çanak çömlek üretiminin başlangıcıdır. Yaklaşık 11.000 sene önce Mezopotamya'nın kuzeyinde, Verimli Hilal'de yağış oranı yüksek ve tarıma uygun olduğundan, burada ilk

köyler oluşmaya başlamıştır. Keçi M.Ö. 8.500'de ve koyun yaklaşık M.Ö. 8.000'de evcilleştirilmiştir. Buğdayın Emmer ve Einkorn çeşitleri ekilmeye başlanmıştır. Keçi ve koyun evcilleştirmeye başladığında yünleri sert ve kalın kıllıydı, memeleri ise tam gelişmemişti, sütleri sadece yavrularına yetmekteydi. Evcilleştirme süreci içinde yünleri yumuşadı ve inceldi ve sütleri de arttı. Bu şekilde insanlar süttten faydalanarak peynir yapıp, yünden kumaş dokumuşlardır.

Bu el baltası Gaziantep'te bulunmuştur, AMMRK.

Cilalı Taş Çağı çanak çömleksiz ve çanak çömlekli olarak ikiye ayrılır. Cilalı Taş Çağı başladığında henüz kilden çanak yapılmıyordu, o dönemde insanlar taştan ya da tahtadan oyulmuş kaplar kullanırdı. Kilden çanak çömlekler M.Ö. 8.000'den itibaren yapılmaya başlanmıştır. Başta elle şekillendirilen çanaklar, kısa bir zaman sonra elle döndürülen çark üzerinde, daha sonra da hızlı dönen çark üzerinde üretilmeye başlandı.

Cilalı Taş Çağı'nı Kalkolitik (Bakır Taş) Çağ izler. Kalkos Eski Yunanca'da bakır, lithos da taş anlamına gelir. Bu çağda insanlar bakırı sıkça kullanmaya başlamışlardır, örneğin Yontma ve Cilalı Taş Çağlarında kullanılan ok uçları daha çok bakırdan yapıldı.

İnsanın en yakın dostu köpekti, köpek insanoğlu tarafından M.Ö. 11.000 sene önce evcilleştirilen ilk hayvandır. Köpek hem avda yardımcı olan, hem de evi ve aileyi koruyan bir hayvandır.

M.Ö. 9000	7000	4500 3500	4000 3100	2334 2154	1894 1595	1012 612	625	539
Seramiksiz	Seramikli	Kalkolitik Çağ	Uruk Dönemi	Akad	Eski Babil	Yeni Asur	Geç Babil	
Neolitik Çağ								

◀ Paleolitik Çağ

Pers İmparatorluğu ▶

MEZOPOTAMYA'DA KİMLER YAŞADI?

Yontma Taş Çağı'ndan itibaren Mezopotamya'da insanın izlerine rastlanmaktadır. Son senelerde Verimli Hilal'de yani Kuzey Mezopotamya'da Cilalı Taş Çağı'nı araştıran birçok kazı yapılmıştır ve bu dönemde insanların yaşayışları hakkında yeni bilgiler keşfedilmiştir. Bu çağlara prehistorik çağlar (tarihöncesi) da denir. Çünkü henüz yazı keşfedilmediğinden dolayı bu kavimler hakkında yazılı kayıtlar yoktur. M.Ö. 3200 civarında yazının keşfi ile ekonomi, idare, besin maddeleri, hayvanlar, din ve tarihe dair ilk kayıtlar başlar.

Mezopotamya'da kimler yaşadı? Yazı keşfedilmeden önce yaşamış toplumların isimlerini bilmiyoruz. Genelde arkeologlar bu kültürleri keşfettiklerini höyüğün ya da köyün adını verirler. Örneğin Irak'ta Ninive'de tarih öncesine ait kültüre Ninive V adı verilmiştir. Ninive höyüğü'nün adı, V ise bulunduğu tabakanın numarasıdır. Yazının keşfi ve tarihi bilgilerin kayıt edilmesiyle Mezopotamya'da yaşamış toplumların isimlerini öğrenebilirsiniz. Çivi yazılı tabletlerde Sümerler, Akadlar, Asurlular, Amurrular, Babilliler, Hurriler, Aramiler ve daha birçok medeniyetlerden bahsedilmiştir.

Kuzey Mezopotamya'da erken yerleşimlerin bazıları Diyarbakır'da Ergani'de, Urfa'da, Mardin'de, Kuzey Irak'ta örneğin Hassuna'da ve Kuzey Suriye'de bulunan Tell Halafta bulunmuştur. Aşağı yukarı M.Ö. 6000'de Tell Halafta yaşayan insanlar çok büyük seramik ustalarıydı, çünkü değişik desenli, renkli çok

Mermerden yapılmış bu çifte vazanın kaidesi dört yatan boğadan oluşur. Boğaların gözleri kakma olarak doldurulmuştur ve kaide mozaikle kaplıdır. Fara'da bulunmuştur ve Eski Sümer taş işçiliğinin seçkin örneklerindendir, İAM EŞEM.

Eski Babil dönemine ait bu pişmiş toprak kabartmacık, bir erkeğin yüzünü göstermektedir. Üzerindeki boya izlerinden bunun bir zamanlar boyalı olduğu anlaşılmaktadır, İAM EŞEM.

güzel seramikler üretirlerdi. Bu desenli seramikler öylesine güzeldi ki, başka köylerden de bu desenleri kopyalayanlar olurdu.

Uruk dönemi (M.Ö. 4000-3100) kentlerin çoğaldığı, yazının kullanıma girdiği ve teknolojiye, sanatta, ekonomide ve idare sistemlerinde yeniliklerin olduğu bir dönemdir. Anıtsal yapılar, sanat ve toplum arasında yepyeni bir bağlantı oluşturur ve semboller haline gelir.

Uruk dönemini Erken Hanedanlar Çağı (M.Ö. 2800-2900) izler. Erken Hanedanlar Çağında Mezopotamya'nın güneyi kent devletlerine bölünmüştü. Kentlerde tanrılara adanmış büyük tapınaklar yer alırdı. Bu tapınaklarda birçok heykel bulunmuştur. Bunların kentlerde yaşayan, gelir düzeyi yüksek insanların tanrıların önünde sürekli dua eder şekilde gösterdikleri düşünülmüştür.

Sümer ve Akad isimleri ilk defa Erken Hanedanlar döneminin sonlarında kil tabletler üzerine kayıt edilmiştir. Mezopotamya'nın güneyinde, Basra Körfezi civarında Sümerler, onların hemen kuzeyinde Akadlar yaşardı ve Sümerler Sümerce, Akadlar da Akadca konuşup yazarlardı. Kent devleti bazen bir bazen de birkaç şehirden oluşurdu ve her kent devletin kendi hükümdarı olurdu. Her şehrin bir koruyucu tanrısı vardı. Hükümdarlarına **en, ensi** veya **lugal** denirdi. Lugal "büyük adam" yani kral, en ise hem dini hem de idari görevleri olan bir rahipti. Akadlardan Kral Sargon ise dünyanın ilk

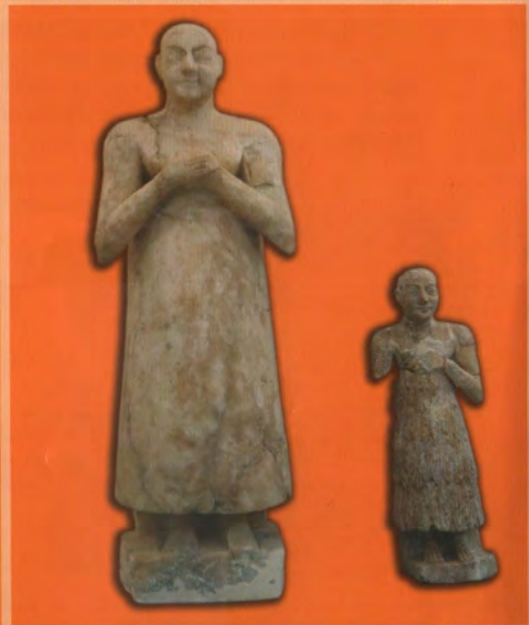
imparatorluğunu kurdu ve Sümer ile Akad'ı birleştirdi.

Erken Hanedanlar Çağı tarihte çok önemlidir, çünkü ilk defa arkeologlar buluntu ve bulgularını bu döneme ait çivi yazılı tabletlerle yazan metinlerle karşılaştırmışlardır. Bu metinlerin en önemlilerinden biri Sümer Kral Listesi'dir. Bu listede Sümer ülkesinde hüküm sürmüş tüm hükümdarların isimleri yazmaktadır.

Akad İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra M.Ö. 2100 civarında Guti Ur Nammu 3. Ur hanedanlığını kurar ve Ur şehri canlanır, Akkad ve Sümer kentleri zenginleşir. Bu dönemden 40.000 tablet bulunmuştur ve ekonomi, idare, din ve özellikle edebiyat hakkında değerli bilgiler içerirler.

M.Ö. 2000 - 1600 seneleri arasında Mezopotamya'da birçok devlet oluşmuştur. Bunların arasında Hurritler, Amurrular, Asurlular ve Babililer de vardır.

M.Ö. 18. yüzyılda ise Mezopotamya'da Babil şehrinin kralı Hammurabi, Mari'den Basra Körfezi'ne kadar uzanan bir devlet kurar. Babil şehri

Lagaş hanedanlığının başkenti Girsu'da bulunan heykel Erken Hanedanlar döneminin seçkin örneklerindendir, İAM EŞEM.

dini ve kültürel bir merkez haline gelir. Bu döneme Eski Babil Dönemi de denir. Kuzey'de, Assur kentinde yaşayan Asurlular ise Karum Kaniş ile yaptıkları ticaret sayesinde güçlenirler. M.Ö. 2. bin yılın ortalarında Mitanniler Kuzey Mezopotamya ve Kuzey Suriye'ye hakim olurlar. Asurlular Mitannilere Hanigalbat, Hititler ise Hurri demiştir. Hititlerin saldırılarına karşılık veremeyen Hurri'ler egemenliklerini kaybederler. Bunu fırsat gören Asurlular bundan güç alır ve Kuzey Mezopotamya'da güçlenmeye başlarlar. M.Ö. 1012'de Yeni Asur İmparatorluğu güçlü bir imparatorluk haline gelir ve Mezopotamya'nın kuzeyini etkisi altına alır. Babilliler ise Mezopotamya'nın güneyinde güçlenir ve Babil şehrini yeniden canlandırırlar. M.Ö. 612'de Asurlular Medlere yenik düşer ve Mezopotamya'nın bir bölümünde Pers egemenliği başlar. Mezopotamya'da yeni bir döneme girilmiştir.

Kral Sargon

Kral Sargon dünyadaki ilk imparatorluğun kurucusudur ve kendisinden sonra yaşayan hükümdarların ve hüküm sürmek isteyenlerin örnek aldığı kişilerdendir. Sargon M.Ö. 2334 - 2279 yılları arasında hüküm sürmüştür. Bir efsaneye göre Sargon babasını tanııyormuş, annesi rahibeymiş. Annesi ona bakamadığı için onu bir sepete yerleştirip nehre bırakmış. Onu bulan bir bahçıvan büyütmüş ve tanrıça İştâr onu koruması altına almış. Daha sonra Kiş şehrinde sarayda çalışmış ve devletin zayıf bir anında şehri ele geçirerek hükümdarı olmuş.

Hükümdarlığının başında Kral Sargon Güney Mezopotamya'daki Sümer şehir devletlerinin kralı Lugalzagesi'yi mağlup ettikten sonra, kuzeye doğru başka yerleri de fethetmeye başladı. Sargon'un imparatorluğu Güney Mezopotamya'yı, Frat Nehri'nin Kuzey Mezopotamya'daki topraklarını içeren büyük bir bölgeydi ve birçok şehri etkisi altına aldı. Sargon'un kızı Enheduanna Ur şehrindeki İnanna ve An tapınaklarında rahibeydi ve yazıcıydı. Çivi yazılı tabletlerde tanrıça İnanna için yazdığı bir ilahi bulunmuştur. O dönemde yazı yazabilmek çok büyük bir ayrıcalıktı ve önemli bir konumu gösteriyordu. M.Ö. 2200 civarında imparatorluk dıştan gelen saldırılara karşı koyamadı ve yıkıldı.

Sümer dönemine ait adak levhası Nippur'da bulunmuştur. Kazma tekniğinde, sağda ve solda oturan tanrılara çıplak rahipler tarafından sunulan içecekler işlenmiştir, İAM EŞEM

Kral Sargon dünyadaki ilk imparatorluğun kurucusudur.

Adil Kral Hammurabi

Hammurabi (M.Ö. 1792 - 1750) Babil kralıdır ve yazdırdığı kanunlar nedeniyle ünlüdür. Hammurabi'nin kanunları 2,2 m yüksekliğinde ve 4 ton ağırlığında siyah ve parlak bir taşın üzerine çivi yazısıyla yazılmıştır ve üst tarafında bir kabartma resimle süslenmiştir. Kabartmada tanrı Şamaş, Kral Hammurabi'ye ülkesinde adalet ve düzeni temin etmesi gerektiği konusunda emir vermektedir. Kral, ülkesinin ve halkının adalet içinde yaşaması, kötülüğün hüküm sürmemesi için kanunlar yazdırmıştır. Adalet arayanlara da kanunları incelemelerini ve kendileri için geçerli olan maddeyi bulup onu uygulamalarını emretmiştir. Kanunlar "göze göz" prensibine göre yazılmıştır. Yani bir adam başka bir adamın gözünü çıkartırsa onun da gözü çıkarılacaktır! 282 bölümden oluşan kanunlar aile hukuku, ticareti, mal ve mülk hukuku, hırsızlığı, insan ilişkilerini, köle düzenlemeleri ve fiyatları gibi konuları içerir. Kanunlar bizi o dönemdeki toplumun hiyerarşisi hakkında da bilgilendirmektedir.

Kanunlardan

Örnekler:

196: Eğer bir adam başka bir adamın gözünü çıkartırsa, o zaman o adamın da gözü çıkarılacaktır.

224: Eğer bir veteriner bir eşek veya öküzü ameliyat ederse ve onları iyileştirirse, o zaman sahibi cerraha, bedel olarak altıda bir şekel ödeyecektir.

225: Eğer bir eşek veya öküzü ameliyat ederse ve onları öldürürse, o zaman veteriner sahibine hayvanın değerinin dörtte birini ödeyecektir.

229: Eğer bir müteahhit birisi için bir ev inşa ediyorsa ve düzgün bir şekilde inşa etmiyorsa ve ev çöküp evin sahibini öldürdüyse o zaman müteahhit öldürülecektir.

230: Eğer yıkımda ev sahibinin oğlu öldüyse o zaman müteahhitin oğlu öldürülecektir.

Yeni Asur İmparatorluğu

Asur ülkesi ve imparatorluğu ismini Mezopotamya'nın kuzeyinde bulunan Assur şehrinde almıştır. Kuzey Mezopotamya'da hüküm süren Mitanniler M.Ö. 1400'den sonra zayıflamaya başlayınca Assur şehrinin kralları bundan faydalanaarak etki alanlarını daha büyük bir alana yaydılar. Krallık büyüdü ve 100 sene kadar sonra Kuzey Mezopotamya'ya bugün Irak'ın kuzeyi ve Türkiye'nin güneydoğusu olan bölgeye hakim oldu. Kuzey Mezopotamya'nın süper gücü M.Ö. 900'lerden itibaren Asurlulardı. Kral II. Assurnasirpal (M.Ö. 883-859) başkenti Assur kentinden Kalhu'ya (bugünkü adı Nimrud) taşıdı. Nimrud'da saray, tapınak ve sarayın yüksek görevlileri için başka küçük saraylar yaptırdı. Sarayların duvarlarını süsleyen renkli kabartmalar tüm Asur ülkesinde dillere destandı. Bir başka Asur kralı, Kral Sennaherib, Ninive'yi başkent yaptı. Şehir suru 720 hektarı kapsardı ve bahçeleri, parkları ve orkideleri sulamak için dağlardaki kaynaklardan berrak suyu kanallar vasıtasıyla şehre getiren bir sulama sistemi geliştirmişti. M.Ö. 705 senesinde Asur İmparatorluğu Irak,

Suriye, Lübnan, İsrail'in bir kısmını ve Türkiye'nin güneydoğu bölgesinin bir bölümünü kapsayan güçlü, saldırgan ve tehlikeli bir imparatorluk haline gelmişti.

Asur Kralı I. Tukulti Ninurta (M.Ö. 1244-1208) Assur'da İhtar tapınağını yenilediğinde, tapınağa birçok hediye-lerde ve adaklarda bulunmuştur. Assur kentinde bulunan Tukulti Ninurta'nın bu sunağı Orta Asur dönemine aittir. Sunağın alt kısmında taşla işlenmiş savaş sahneleri vardır, İAM EŞEM.

Ancak, kısa bir süre içinde zayıflamaya başladı. Asur İmparatorluğu'nun çöküşü hakkında Babil ve Eski Yunan kaynakları bizi bilgilendirmektedir. M.Ö. 612 civarında Medler ve Babilililer Nini ve şehirini istila etti. İmparatorluk toparlanamadi ve çöktü. Geriye o dönemlerdeki ihtişam, edebiyat, savaş teknikleri ve sanat eserleri kaldı.

Osman Hamdi Bey Nemrut'da kazı sırasında, İAMA T.Birgili

MEZOPOTAMYA'DAKİ ESKİ MEDENİYETLER NASIL KEŞFEDİLDİ?

Eski Yunanlılar tarafından Mezopotamya olarak bilinen bölge hiçbir zaman önemini yitirmemiştir. Efsaneler, tarih ve medeniyet dolu bu topraklar 15. yüzyıldan itibaren gezginlerin ilgisini çekmeye başlamıştır. Başta bu keşif gezileri zamanın zor ulaşım şartlarından dolayı pek sık yapılamasa da, zaman ilerledikçe çoğalmıştır.

Meraklı gezginler 19. yüzyıldan itibaren sık sık Mezopotamya'ya keşfe giderlerdi. Çarşılarından ilginç tarihi eserler alıp ülkelerine geri götürürler ve yolculuk boyunca gördükleri tarihi kalıntılar hakkında raporlar hazırlarlardı ve bunları ülkelerine geri döndüklerinde yayınlarlardı. Yazdıklarını resimlerle süslerlerdi ki bunlar büyük yankı ve merak uyandırmıştır. Çarşılardan satın aldıkları çeşitli eserlerin -bunların arasında heykeller, sikkeler, mühürler ve heykelticikler vardı- arasında çivi yazılı tabletler de bulunuyordu. O dönemlerde çivi yazısı henüz çözülmemişti ve bilim adamları bu dili henüz okuyamıyordu. Ama bilim adamları eski medeniyetlerin tarihinin kil tabletlerin üzerinde yazılı olduğunu tahmin ediyorlardı. Eserlerin ve çivi yazılı tabletlerin Avrupa'ya gitmesi ve bilim

adamları tarafından incelenmesi, Mezopotamya'da arkeolojik kazıların başlamasına sebep olmuştur. Çivi yazısı deşifre edilmeye başlanınca Mezopotamya'ya ilgi daha da çok artmış ve burada çok eski medeniyetlerin gömülü olduğu kesinleşmiştir.

19. yüzyılda Mezopotamya Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası olduğundan, bu bölgede araştırma yapmak isteyen sultanın izin almak zorundaydı. İngiltere ve Fransa Mezopotamya'da ilk kazıya başlayanlardır. İngiliz Arkeolog Sir Austen Layard ülkesi adına Kuzey Mezopotamya'da bulunan Kalhu ve Tell Koyuncuk'ta kazılara başladı. Layard, Kalhu ve Tell Koyuncuk'un önemli birer Asur kenti olduğunu keşfetti. Asur krallarının saraylarını süsleyen kabartmaları, çivi yazılı tabletleri ve sarayların, tapınakların kalıntıları buldu. O dönemde eşsiz ve son derece önemli bir buluntu! İngiliz ve Fransız arkeologların çalışmalarından ve sonuçlarından etkilenen Alman arkeologlar ise Assur, Babil ve Fara'da çalışmalarına başladılar. Kazılarda bulunan buluntular Osmanlı İmparatorluğu ve kazı yapan ülke arasında paylaşıldı. Avrupa'nın çeşitli müzelerine bu şekilde Mezopotamya'dan eserler gitmiştir.

ARKEOLOJİ, ARKEOLOG VE KAZILAR

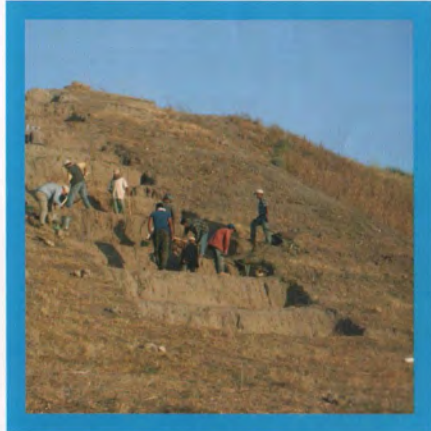

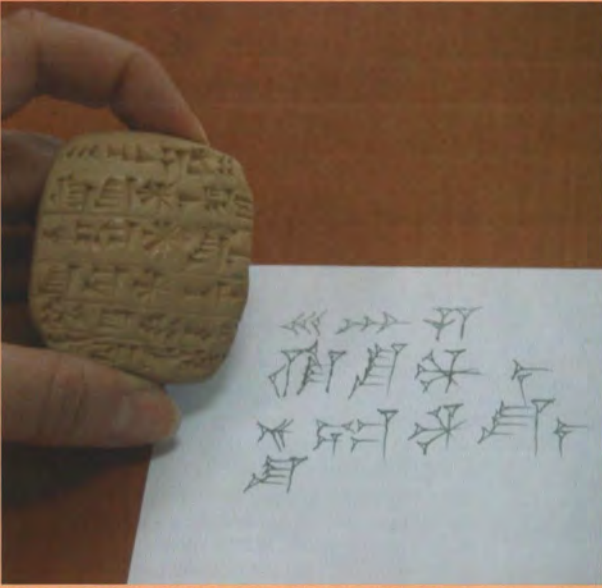
Arkeologlar tüm vakitlerini insanların geçmişini araştırmaya adanmışlardır. Arkeoloji, Eski Yunan'dan türemiş bir kelimedir ve eskilerin bilimi anlamına gelir. Kazılar genelde yazın yapılır, toprağın kuru olması önemlidir, çünkü ancak o zaman bir yerleşimin içindeki çeşitli tabakalar rahatça görülebilir. Yaz bilindiği gibi sıcak bir mevsimdir, bu yüzden arkeologlar kendilerini güneşten korumak için hep şapka takarlar.

Kazı döneminde, arkeologlar sabahları güneş doğmadan önce kalkar ve hazırlanırlar. Küçük bir kahvaltıdan sonra çalıştıkları kazı alanına giderler ve çalışmaya başlarlar. Kazıda bulunan arkeoloji öğrencileri ve işçiler de arkeologlara yardımcı olur. Kazmalarla, çapalarla topraklar kazılır, küreklerle arabalara konulur ve toprağın içindeki seramikler ve kemikler toplanır ve ayrı ayrı poşetlerde saklanır. Kazılarda bol bol seramik parçaları bulunur. Bulunan seramikler tabakalara göre ayrı zembillerde toplanır, gün yüzüne çıkan mimari kalıntıların resimleri çizilir. Önemli ve narin buluntular bu-

lunduğunda yavaş ve dikkatlice ince fırçalarla onları temizlerler. Bulunan eserlerden ve kalıntılardan yapılacak yayınlar için fotoğraflar çekilir. Öğle yemeğinden sonra herkes odasına çekilir ve dinlenir. Öğleden sonra kazı evinde çalışmalar başlar. Seramikler fırçalanır, kurumaları için güneşe konulur, temizlenmiş seramikler çizilir, restoratörler kırılmış küplerin parçalarını birleştirip yapıştırır, buluntuları temizler ve tamir eder, bazıları günlük yazar, antropologlar insan kemiklerini ve zoologlar da hayvan kemiklerini inceler ve hangi hayvanlara ait olduklarına bakar. Kazı dönemi sona erdiğinde bulunan eserler ören yerinin bağlı olduğu müzeye götürülür, depolarda korunur ve saklanır. Müzeye götürülen her buluntuya bir envanter numarası verilir. En güzel eserler ise vitrinlerde sergilenir.

Kazıda bulunan çivi yazılı tabletler çok önemlidir. Onlar okunduğunda tarih, medeniyet, örf ve adetler hakkında çok değerli bilgiler ediniriz.

Tabletteki çivi yazıları ilk önce kağıda kopya edilir, daha sonra da yazıldığı lehçe Latin harfleriyle yazılır. Lehçesine göre Sümerolog ve Asurologlar tarafından okunur ve tercüme edilir.

Çivi yazılı tabletler bilim insanları için çok önemlidir, çünkü tabletlerde kağı yapılan yer hakkında her türlü bilgi yer alır. Ayrıca kazılan yerin hangi medeniyete ait olduğu hakkında bilgi verir. Tabletlerde ne tür şeyler yazar? Örneğin şehrin adı, orada yaşamış hükümdarların ve önemli kişilerin isimleri, tarih, dini bilgiler, gündelik hayat, örf ve adetler, bilim, hukuk, mimarlık ve daha birçok konu...

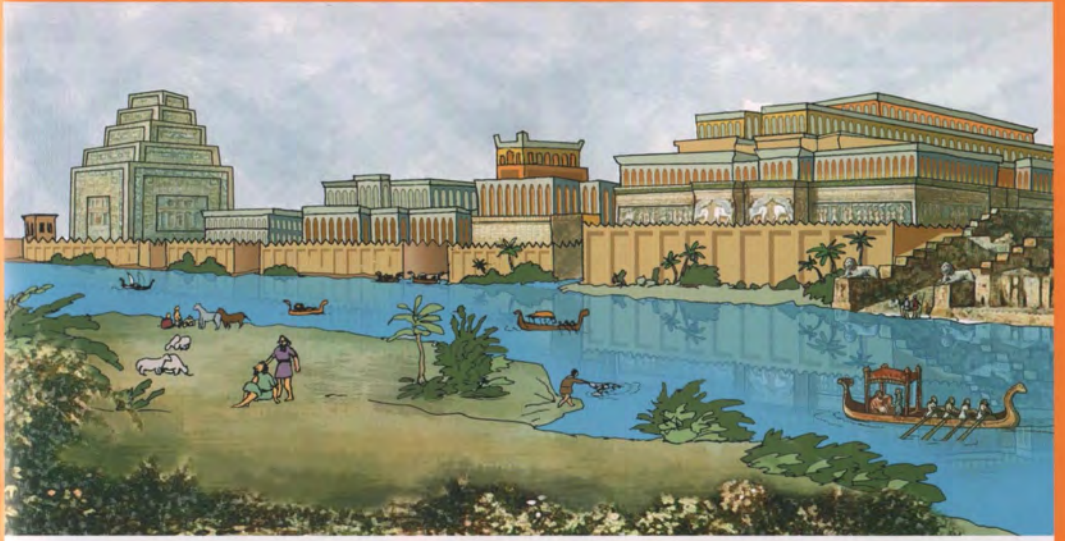

Arkeologlar Mezopotamya'da höyükleri kazar. Höyük diğer adıyla tepe, çeşitli medeniyetlerin üst üste gelmesinden oluşan yapay bir tepedir. Bu nasıl olur?

Örneğin bir yerleşim kurulur ve bu birkaç yüz sene sonra terk edilir, bunun üzerine burası yıpranır ve zamanla yıkılır. Birkaç yüz sene sonra başka bir kabile gelir ve aynı yere tekrar yerleşir,

burasını terk etmiş medeniyetten kalan ev temellerini toprakla doldurur ve kendi yerleşimini üstüne kurar. Bu, binlerce sene devam eder ve bir tepe oluşur, buna höyük denir. Mezopotamya'da büyük ve küçük höyükler vardır. Höyüklerin büyüklüğü, bu höyüğün içinde gizlenen yerleşimlerin büyüklüğüne bağlıdır.

İLK ŞEHİRLER

Çabuk artan nüfus M.Ö. 3700'lerde Mezopotamya'da ilk şehirlerin oluşmasına yol açmıştır. Tarıma bağlılık, besin üretiminde ve üretim fazlasının stoklanmasında kazanılan tecrübeler yerleşimlerin büyümesine yol açmıştır. Şehirlerin surla çevrilmesi, yazının kullanıma girmesi, çeşitli iş alanlarında uzmanlaşma, üretim fazlası ve idare şekilleri şehirleri ve şehir hayatını simgeleyen unsurlardır. Arkeologlar son 150 yıl içinde hem Kuzey hem de Güney Mezopotamya'da çok önemli şehirler keşfetmiştir.

Güney Mezopotamya'daki şehirler Fırat ve Dicle'nin binlerce yıldır taşıdığı alüvyonlarla dolmuş olan çok bereketli bir yerde kurulmuştur. Erken Sümer hanedanları ve ilk kent devletleri burada kurulmuştur, Akadlar da buraya yerleşmiştir, Babil Krallığı da burada kurulmuştur. Hem Kuzey hem de Güney Mezopotamya'da nehirlerin kenarında kurulan şehirlerin efsaneleri ve kalıntıları bugün de önemini yitirmedi.

Nimrud'da bir zamanlar II. Assurnasirpal'in sarayının duvarlarını süsleyen Musul mermerinden yapılmış kabartmalar bugün Eski Şark Eserleri Müzesinde sergilenmektedir. Kanatlı Apkalluların sarayı koruduklarına inanılırdı, İAM EŞEM.

Nippur'da bulunmuş pişmiş topraktan
Apkallu başı, İAM EŞEM

KUZEY MEZOPOTAMYA'DA ŞEHİRLER

Assur

Assur şehrinin tarihi çok eskilere dayanır. Erken Handedanlar dönemine ait dua eden insan şekilli heykeller bulunmuştur. Heykelcikler tapınaklarda tanrıların karşısında dururlardı ve yaptırın kişiyi sürekli dua eder şekilde gösterirdi. İstanbul Eski Şark Eserleri Müzesi'nde bu heykelcikleri görebilirsiniz. Eski Asur döneminde burada yaşayan tüccarlar Kayseri yakınlarında bulunan Karum Kaneş ile ticaret halindeydiler. Şehrin koruyucu tanrısı Assur'dur. Yeni Asur döneminde, Asur kralı I. Tukulti Ninurta (M.Ö. 1243 - 1207) burasını başkent olarak kullanmıştır.

Nimrud

Bugün Kalhu olarak bilinen eski Nimrud, Yeni Asur İmparatorluğu'nun önemli kentlerinden biridir. Irak'ın kuzeyinde Musul yakınlarında bulunan Nimrud, kral II. Assurnasirpal (M.Ö. 883-859) tarafından başkent olarak ilan edilmiştir ve 50 seneden fazla burası başkent olarak kullanılmıştır. Şehri 8 kilometre uzunluğunda bir sur korurdu. Arkeologların "Kuzeybatı Sarayı" olarak adlandırdıkları yapının duvarlarında Asurluların savaş maceralarını anlatan kabartmalar bulunmuştur. Sarayın girişleri büyük taş aslanlar veya boğalar tarafından korunurdu

Apkalluların kanatları vardır.
Sarayı ve burada yaşayanları kötülüklerden
koruduklarına inanılırdı, İAM EŞEM

ve gelen gideni etkilerdi. Şehirde tanrı Nabu'ya adanmış tapınak ve başka saraylar da bulunmuştur. Burada çeşitli Asur krallarına ait saraylar bulunmuştur: örneğin Asur kralı III. Salmanassar (M.Ö. 858-824), III. Tiglatpilesar (M.Ö. 744-727) ve Asarhaddon (M.Ö. 699-680). Tüm saraylarda Asurluların mertliğini, savaşlarını, dindarlığını ve kralın üstünlüğünü anlatan taş kabartmalar bulunmuştur.

Balavat

Nimrud'un 16 kilometre kuzeydoğusunda, Asurluların İmgur Enli dedikleri kent bulunur. Bu şehrin bugünkü adı Balavat'tır. Burada meşhur Balavat kapılarını süsleyen bakır şeritler bulunmuştur. İngiliz arkeolog Austen Layard ile Nimrud kazılarında beraber çalışan Hormuz Rassam burasını keşfetmiştir. III. Salmanassar (M.Ö. 858-824) şeritleri hazırlayan ustalardan kendisinin ne kadar güçlü, başarılı, dindar ve adil bir kral olduğunu göstermelerini istemiştir. Ayrıca bakır şeritlerde Asurluların şehirleri nasıl fetih ettikleri anlatılır. Şeritlerin büyük bir kısmı Londra'da Ulusal Müze'de bir kısmı da İstanbul'da Eski Şark Eserleri Müzesi'nde sergilenmektedir.

Ninive

Musul'un çok yakınında bulunan Tell Koyuncuk'da Ninive kenti bulunmuştur. Kazılar burasının M.Ö. 7000'lerden, Hassuna döneminden itibaren, yerleşim olarak kullanıldığını göstermiştir. 4000 sene önce Ninive önemli bir şehirdi ve burada İhtar'a adanmış bir tapınak vardı. M.Ö. 7. yüzyılın başlarında Asur kralı Sargon'un oğlu Kral Sennaherib (M.Ö. 704-681) burasını Yeni Asur İmparatorluğu'nun başkenti olarak seçmiştir. Torunu Assurbanipal (M.Ö. 669-627) buraya ikinci bir saray inşa ettirmiştir. M.Ö. 612'de Ninive Medlerin ve Babilililerin eline geçmiştir.

Balavat'ta bulunan M.Ö. 9. yüzyılı ait kapının bir kopyası, İAM EŞEM

GÜNEY MEZOPOTAMYA'DA ŞEHİRLER Uruk

Tarihi Uruk şehri Irak'ın güneyinde bulunan War-ka kasabasındaki höyükte keşfedilmiştir ve Mezopotamya'nın en eski ve ilk şehirlerinden biri olarak kabul edilir. Uruk 1928'de Alman arkeologlar tarafından kazılmaya başlandığında, arkeologlar arasında büyük bir heyecan yarattı, çünkü o döneme kadar hiçbir kazıda bu kadar eski kalıntı bulunmamıştı. Kerpiçten yapılmış büyük binalar ve çivi yazılı tabletler burada arkeologların yüzünü güldürmüştü. Kalıntıların Geç Uruk Dönemi (M.Ö. 3200 - 2800) adı verilen döneme ait olduğu saptanmıştır.

Uruk, zamanında zenginlik ve hayat dolu bir kentti, en kalabalık dönemlerinde 40.000 nüfusu vardı. Kazı esnasında tapınak ve büyük bir yapı topluluğu keşfedilmiştir. Arkeologlar bu yapıların tümüne Eanna ismini verdi. "Göğün evi" anlamına gelen **Eanna** buradaki zigguratın adıydı. Eanna'nın içinde direkleri kırmızı, beyaz ve siyah kil konilerle süslenmiş bir hol bulunmuştur. Bu konilerden yapılan mozaikte, zikzak ve eş kenarlı kare motifler göze çarpar. Son senelerde yapılan araştırmalarda bazı arkeologlar, bu simgelerin bir tür yol gösteren işaret veya bir ailenin simgesi olduğunu düşünmektedir.

Uruk'ta yapılan kazılarda yüzlerce elle şekillendirilmiş kil kap bulunmuştur ve arkeologlar bunlarda bir anlam aramaya başlamıştır. Bu kaplar büyük ihtimalle tarlalarda ya da başka işlerde çalışanlar için bir maaş ölçөгüydü. Uruk'un etrafında büyük tarlalar vardı, bu tarlada çalışanlara her gün çalıştıktan sonra, bir kabin içine günlük yevmiyeleri, yani buğday verildi. Bunu evlerine götürüp ekmek ve yemek pişirirlerdi veya pazara gidip başka bir malzeme ile değıştirirlerdi.

Uruk'ta bulunan büyük taş vazo "Uruk kült vazosu" olarak da bilinir. Yaklaşık M.Ö. 3000'de yapılan vazanın orijinali bugün Irak'ta Bağdat müzesinde bulunur. Vazoyu dört resim şeridi süsler. Alt şeritte bir nehrin kenarında yetişen ve bereketi simgeleyen bitkiler, buğdaylar üstünde de bu bitkilerden ve sudan beslenen koyunlar yürür, üçüncü şeritte çıplak erkekler yiyecek ve içecekleri çanaklarda ve şişelerde taşırlar. Vazonun dördüncü şeridinde çıplak adamlar uzun bir kıyafet giymiş bir kadına yiyecekler sunar. Vazonun bu kısmı kırık olduğu halde, çıplak adamların önünde file eteği giymiş bir kişinin izleri vardır, bu da şehrin hükümdarıdır. Bu kadının Sümerlilerin en önemli tanrılarından Uruk şehrinin tanrıçası Inanna olduğu düşünülür. Arkasında onun simgeleri olan iki demet saz vardır. Tanrıçanın şehri koruması için Uruk hükümdarı bir kabile eşliğinde ona çeşitli adaklarda bulunmaktadır.

Tarlalar çok verimliydi ve üretim fazlası ticaret amaçlı kullanılırdı. Sümer ülkesinde olmayan değerli metaller, taş ve kumaşlar ithal edilirdi. Tapınakta ve diğer binalarda malların dağılımıyla, ticaretle ve saklanma-sıyla ilgili görevliler çalışırdı. Üretim fazlalıklarının miktarını ve ticareti kontrol etmek için görevliler akıllı bir sistem yaratılmıştı: sayı taşları. Bu sistemden de kısa bir zaman içinde yazı türemiştir.

Sayı Taşları

Ticaret faaliyetlerini kontrol etmek için kilden yapılmış topların içine, gönderilen malın sayısı kadar sayı taşı konulurdu ve kil top kapatılıp üzerine mühür basılırdı. Sayı taşlarına İngilizcede "token" denir ve bu kelime arkeologlar tarafından bu sayı taşları için de kullanılır. Mali teslim eden kişi kil topla beraber teslim ederdi, alıcı da topu açıp, içindeki tokenleri sayıp, gelen mallarla karşılaştırırdı. Bu şekilde gönderici ve alıcı malların kaybolup kaybolmadığını kontrol edebilirdi. Sayı taşları çeşitli şekillerde, gönderilen malın simgesi veya sayısı şeklinde olabilirdi. Örneğin bir tüccar üç kúp arpa ve iki inek gönderdiyse, o zaman kil topun içine bunların sayı taşlarını koyardı ve yollardı.

Fara'da bulunan bu Sümerce tablet, arpa, bira, ekmek ve unun miktarlarını göstermektedir. M.Ö. 2500'e tarihlendirilir, IAM EŞEM.

Fara

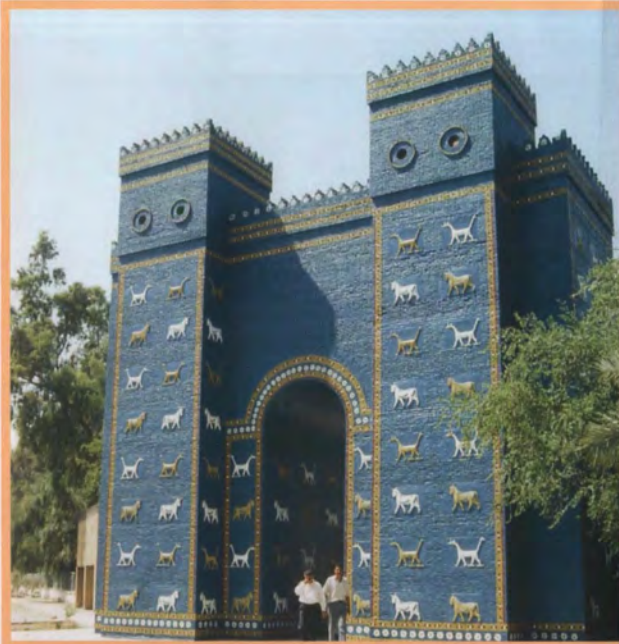
Mezopotamya'nın güneyinde bulunan Fara'dan yüzlerce çivi yazılı tablet bugün Eski Şark Eserleri Müzesi'nin tablet arşivinde saklanmaktadır. Fara'da Alman arkeologlar çivi yazılı metinler bulmak için kazıyı başlatmıştır. Metinlerin bir kısmı tercüme edildikten sonra burasının Şuruppak kenti olduğu anlaşılmıştır. Tabletler M.Ö. 2800 - 2000 yıllarını kapsamaktadır. Metinler, şehrin merkezi yönetimi, belirli bir sayıda çalışanları, tarımı, ekonomisi hakkında bilgiler içerir. Ayrıca çok sayıda öğrenci tabletleri bulunmuştur. Şehirde yazıcı eğitiminin yapıldığı ve onlara din, yönetim ve ekonomi hakkında bilgiler öğretildiğini tabletlerden anlıyoruz.

Nippur

Sümerlilerin en önemli dini merkezi ve şehridir. Nippur, tanrı Enlil'in şehriydi ve tanrı Enlil'e adanmış büyük bir tapınak vardı. Yapılan kazılarda burasının 5000 senelik bir yerleşim tarihi olduğu keşfedilmiştir.

Babil

Akadca'da "tanrının kapısı" anlamına gelen Babil, tanrı Marduk'un şehridir. Babil M.Ö. 18. yüzyılda, Kral Hammurabi döneminde Mezopotamya'nın merkezlerinden biri olmuştur. Ancak M.Ö. 1595'te Hititler tarafından fethedilir. Daha sonra Asurlular şehri fethetmeye uğraşır, ama başarılı olmazlar. M.Ö. 7. yüzyılda ise tekrar Babil'in eline geçer ve Babil Kralı Nabopolassar (M.Ö. 625-605) ve oğlu III. Nebukadnezar (M.Ö. 604-562) ile şehri düzenler ve güzelleştirir. Kentte görkemli saraylar ve tapınaklar yaptırır. Bu döneme Yeni Babil Dönemi de denir.

Babil bugünkü Irak'ın güneyinde bulunur. Burada İhtar Kapısı'nın bir kopyası eski yerinde ziyaretçiler için kurulmuştur. (Resim: Miglus)

Babil'de İştar Kapısı olarak bilinen devasa giriş kapısı tapınağa giden tören yolunun ucundaydı. Hem tören yolunu hem de kapıyı göz alıcı sırlı tuğlaldan yapılmış panolar süslerdi. Babil'de yapılan kazılar sırasında bulunan ve üzerinde aslan, boğa ve muşuşu ejderhası resimleri olan büyük ini panolar Almanlar ve Osmanlı İmparatorluğu arasında paylaşılmıştır. Panolar bugün Berlin'de nl Bergama Müzesi'nde ve İstanbul'da Eski şark Eserleri Müzesi'nde sergilenir.

Aslanlar, boğalar ve muşuşular tören yolunu korurdu. Kral buradan büyük törenlerde geçerdi ve tüm dünyanın bu devasa mavi kapıyı görmesini arzu etmişti. Babil Kralı şehir için yaptıklarını uzun bir kitabede yazdırmıştır ve kapının dış duvarını çivi yazılı sırlı tuğlalarla kaplatmıştır. Toplam 575'ten fazla hayvan resimli pano, burayı süslerdi. Tren yolu İştar Kapısı'nı şehrin kuzeyinde bulunan Marduk Tapınağı ile birleştirirdi. Burada Etemenanki adı verilen devasa ziggurat duruyordu. İnanişa göre, yeni yıl bayramı kutlandığında tanrılar buradan bayram evine gider ve tekrar buraya dönerdi.

Bergama Müzesi (Resim A.C. Seidel)

Aslanlar İştar'ın giriş kapısını korurdu. Boğalar bereketin simgeleridir, İAM EşEM.

Tanrı Marduk ve Muşuşu

Eski Yunanlı gezgin ve yazar Antiparos M.Ö. 2. yüzyılda Akdeniz ülkelerini gezmiş ve dünyanın yedi harikası hakkında bir gezi rehberi yazmıştır. Babil'de en çok asma bahçelere hayran kalmıştır ve onları dünyanın yedi harikasına eklemiştir. Bugün bu bahçelerin Babil'de nerede olduğu bilinmese de hala efsanesi ve güzelliği kitaplarda geçer ve resamlara ilham kaynağı olur.

Muşuşu

Sümerce'de Muşuşu "korkunç yılan" anlamına gelir. Muşuşu aslanlar ve boğalar gibi Babil şehrinde İhtar Kapısı'nı ve tören yolunun duvarlarını süslerdi ve krala eşlik ederdi. Muşuşu kertenkele vücutlu, aslan bacaklı, ön patileri aslan patisi ve arka ayakları kuş ayakları şeklinde olan bir yaratıktı. Babil şehrinin tanrısı olan Marduk'un hayvanı ve sembolüydü.

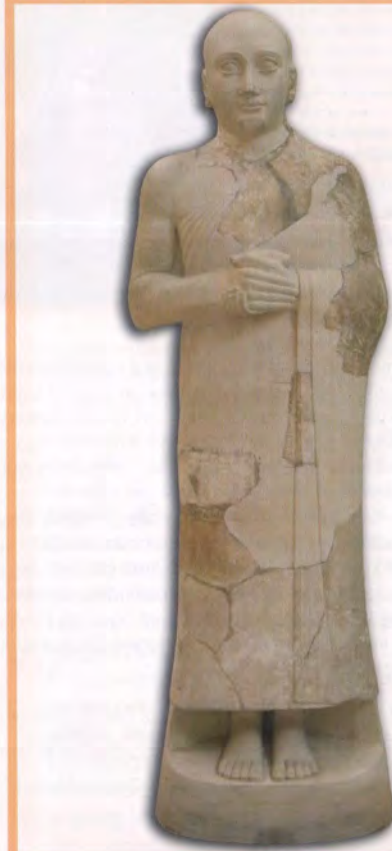
Prensess Puabi

Girsu

Tello, eski adıyla Girsu, Bağdat'ın 300 kilometre güneydoğusunda, Dicle ve Fırat'ı birleştiren Şat el Hay kanalı üzerinde bulunur. Girsu Erken Hanedanlar döneminin sonlarına doğru Lagaş hanedanlığının başkentiydi. Gudea (M.Ö. 2041-2004) ise Lagaş'ın rahip kralıydı. Eski Şark Eserleri Müzesi'nde bulunan heykeli ellerini göğsünün altında birleştirmiş bir şekilde göstermektedir. Çivi yazılı kaynaklardan Gudea'nın Lagaş hanedanlığının idari şehri olan Girsu'da 15 tapınağı restore ettirdiğini ve kendisini, faaliyetlerini, kullandığı değerli malzemeleri öven uzun uzun metinler yazdığını öğrenebilirsiniz. Bu tapınakların en önemlisi tanrı Ningirsu için onarttığı tapınaktır. Gudea'nın döneminde yapılan heykeller ve yazılan edebi eserler değerini yitirmeyen şaheserlerdir.

Ur

Güney Mezopotamya'da Fırat'a yakın olan Ur kentinde ay tanrısı Nanna'ya adanmış ve Kral Urnammu tarafından M.Ö. 2200'lerde yaptırılmış çok büyük bir ziggurat vardı. Bugün Ur, mezarlarında bulunan muhteşem buluntularıyla dillere destandır. 20. yüzyılın başlarında Leonard Woolley tarafından yapılan kazılar sırasında çok büyük bir mezarlık bulunmuştur. Bazı mezarlar içerisindeki olağanüstü buluntulardan dolayı kral mezarı olarak adlandırılmıştır. Hatta bir mezarda kral tüm mahiyeti ile gömülmüştü. Buluntuların arasında zarif takılar, müzik aletleri ve silahlar vardı. Prensess Puabi adında bir soylu başında zarif bir altın taça gömülmüştü.

Lagaş'ın rahip kralı Gudea, İAM EŞEM

Kolye mavi lapislasuli taşlarındandır. Lapislasuli Afganistan'dan getirilirdi ve çok sevilen bir taştı, çünkü Babililer mavi rengin kötü ruhlardan koruduğuna inanırlardı. Bugün bu inanç bizde de hala devam etmektedir, mavi nazar boncuğunu hatırlayın!

TİCARET

Ticaret neden başlamıştır? Kendi ülkesinde üretilmeyen veya olmayan maddeleri tem-

in etmek için insanlar bunları başka yerlerden satın alırlardı. Karşılığında da kendi ülkelerinde üretilen malları, yiyecekleri veya bulunan değerli taşları ve madenleri satarlardı. Krallar tanrılara bağlılıklarını ve saygılarını kanıtlamak için, onlara yaptırdıkları ve adadıkları tapınakları kendi ülkelerinde bulunmayan değerli ve değişik malzemelerle inşa ettirmeyi ve süsletmeyi tercih ederlerdi. Bu şekilde kral halkına ne kadar güçlü ve zengin olduğunu ve tanrılarına olan saygısını gösterirdi. Bu malzemeleri nereden ve nasıl getirirlerdi? Tüccarlar başka ülkelere gidip oradan mallar getirirlerdi ve tabii ki en güzel mallar krala getirilirdi. Değişik ahşap malzeme, takılar, madenler, taşlar, midye kabukları, baharatlar ve kumaşlar bunların arasında yer alırdı. Tüccarlar malları taşımak için eşekleri kullanırlardı, bazen de yükleri çok ağır değilse kendileri taşırdı.

Asur kabartmalarında Dicle üzerinden kayıklarla şehirlere malların getirildiğini de görebiliriz. Özellikle büyük ağaç kütüklerini ve agar taş heykelleri bu şekilde şehrin kıyısına getirirlerdi. Kral Gudea yaptırdığı heykeller için değerli Diorit taşını kullandırır, bu taş Umman'dan Mezopotamya'ya getirilirdi.

3500 sene önce Akdeniz'de dolaşan ticaret gemileri, limanlara uğrayıp oradan malları alıp diğer limanlara götürürlerdi. Tüccarlar limanlara ulaşmak için ve mal alıp satmak için bazen yüzlerce kilometre kat ederlerdi. Gemilerdeki tüccarlarla buluşup alışveriş yaparlardı ve sonra ülkelerine geri dönerlerdi. Kaş yakınlarında Uluburun'da bulunan Uluburun batığı böyle bir ticaret gemisidir.

ASSUR – KARUM KANIŞ TİCARETİ

Atatürk tarafından kurulan Türk Tarih Kurumu, 1948'de Kayseri yakınlarında bulunan Kültepe'de, kazıları başlattığında burasının çok önemli bir merkez olduğu bilinmekteydi. 20. yüzyılın başında burada bulunan çivi yazılı tabletlerde Karum Kaniş adında bir yerden bahsediliyordu, o da burasıydı: Dünyanın en eski ticaret yerleşimi!

Eski Asurca yazılı tabletlerden burada yaşayan insanların, Karum Kaniş'in 1000 km güneydoğusunda bulunan Assur şehri ile ticaret yaptıklarını öğrenebiliriz. Bulunan metinlerden tüccarların serbest çalıştıkları bilinir. Assur şehrinde oturan bir tüccar ikinci şirketini Karum Kaniş'te açardı ve başına oğlunu veya güvendiği bir memurunu gönderirdi ya da yerel bir tüccarla ortaklık kurardı. Oğlu ya da memuru da tüm işlerin peşinde koşuştururdu, alım satım, anlaşmalar ve hukuki işlemlerle uğraşırdı.

Karum Kaniş'te yerli Anadolu tüccarlar da otururdu. Bunlar oraya yerleşen Asurlu tüccarlarla da iş yaparlardı ve tercüman olarak da yardımcı olurlardı. Aşağı yukarı 20000 eski Asurca ile yazılmış evrak bize bu faaliyetler hakkında bilgi vermektedir.

Asurlu tüccarlar eşek kervanlarıyla Assur'dan kumaş ve kalay getirirlerdi ve bunun

karşılığında gümüş alıp ülkelerine götürürlerdi. Eşekler günde 25 km kadar yürüyebiliyordu ve 90 kiloya kadar mal taşırlardı. Bunun 65 kilosu kalaydı, geri kalan 25 kilo kumaş parçalarından oluşurdu. Kalayın bir kısmı yol masraflarını ve vergiyi karşılardı. Eşeklerin sırtında bir çanta ve her iki yanında da birer çanta takılıydı. Bu yolculuk aşağı yukarı 2 ay sürerdi. Assur'da mallar eşeklere yüklendiğinde bütün paketlere Assur şehrinin mührü basılırdı. Mallar Karum Kaniş'e geldiğinde paketler şahitlerin önünde açılırdı ve sadece bu şekilde teslim alınırdı. İki tür kumaş getirilirdi Assur'dan, biri Asurlu kadınlar tarafından dokunmuş kumaşlardı, diğeri de Mezopotamya'nın güneyinden Babil ülkesinden gelen kumaşlardı. Bunlar çok beğenilirdi.

Tabletler tüccarların evlerinde arşivlerin içinde bulunmuştur. Sık rastlanan bir arşiv türü küplerdir, tabletler büyük seramik küplerin içine yerleştirilirdi, ama sepetlere veya raflara da konuldukları olurdu. Kumaşlar ve kalay Karum Kaniş'e geldikten sonra mallar eşekle beraber satılırdı. Assur'a götürülen gümüş külçeler ise 2 kilo ağırlığında parçalardı. O günden bu yana Kültepe'de yapılan kazılar bize M.Ö. 1800 – 1700 arasında yapılan ticaret ve organizasyona ışık tutmaktadır. İnsanlık tarihinde böyle bir bulgu şu ana kadar başka bir yerde bulunamamıştır.

SAVAŞ

Ülkeyi, hüküm alanını genişletmek, hammadde eksikliğini gidermek için yapılan savaşı anlatan sahneler Mezopotamya sanatında karşılaştığımız en sık motiflerden biridir. Savaşları anlatan resimler, halkın kralın galibiyetlerinden haberdar olması, düşmanı korkutmak ve kralın herkese gücünü ispatlaması amacıyla yapılırdı. Savaşa başlamadan evvel tanrılara danışılır ve onlardan izin alınırdı, ondan sonra savaşılmaya gidilirdi. Ordular piyadelerden ve savaş arabalarından oluşurdu. Piyadeler genelde deriden veya metalden miğfer takardı, bazıları kalkan, bazıları da cirit taşırdı. Elimizde Sümerlilerden itibaren Mezopotamya'da yaşamış çoğu medeniyete ait savaşla ilgili görüntüler ve silahlar bulunmaktadır.

Silah olarak en çok ok uçlarına rastlanır, bunlar tahta bir çubuğun üzerine takılır veya bağlanırdı. Çift tekerlekli savaş arabalarında bir okçu ve arabacı bulunurdu.

Yeni Asur döneminde özellikle savaşı anlatan çok sayıda kabartma vardır. Bunlar kralın sarayının duvarlarını kaplardı ve gelen giden burada kralın nefes kesen savaşlarını izleyebiliirdi. Sivri uçlu miğferler takan Asurlu piyadeler, atlı askerler, savaş arabaları, şehirlerin surlarına tırmanmak için duvara dayanmış merdivenlerden tırmanan askerler, uçuşan oklar, yanan şehirler, bunların hepsi ince hatlarla bu kabartmalarda gösterilirdi.

Arsiantaş'da (eski adı Hadatu) bulunan bu bazalt kabartma Asurlu askerleri ve kralın arabasını göstermektedir. Kralın atları çok süslüdür, İAM EŞEM.

Kalkan, sadak ve mızrak taşıyan miğferli Asur ordusu, İAM EŞEM

TOPLUM

Yazılı belgeler olmadan bir toplumun yapısı hakkında bilgi edinmek zordur, ancak nasıl ve nerede yaşadıkları, ne yedikleri ve ölümlerini nasıl gömdüklerini kazılarda elde edilen buluntulardan anlayabiliriz. Mezopotamya'da toplum ve toplumun yapısı hakkındaki bilgileri çivi yazılı tabletlerden edinebiliriz.

Kral

Krallar hem toplumun hükümdarları, hem de baş rahipler, tanrıların yer yüzündeki temsilcisydiler ve kralların tanrılar tarafından seçildiği kabul edilirdi. Sümerliler krallarına **ensi** veya **lugal** der-

lerdi, Babililer ise **şarrum**. Sümerliler krallığın tanrılardan insanlara bir hediye olarak verildiğini düşünürdü ve insan var olduğundan beri krallığın da var olduğuna inanırlardı.

Kralın seçiminin tanrılar tarafından onaylanması çok önemliydi ve halk kralı tanrıların yer yüzündeki temsilcisi olarak kabul ederdi. Kral seçildiğinde hükümdarlığa başlar ve öldüğünde de bu süresi biterdi.

Prensesler

Prensesler yani kralın kızları, yüksek rahibe olarak tapınaklarda görev alabilirlerdi. Bazıları okuma ve yazma da bilirdi ve tabletlere tanrılarla ilgili efsaneler ve şarkılar yazarlardı. Prensesler yabancı krallarla da evlendirilirdi, bu şekilde iki ülke arasında barış sağlanmaya çalışılırdı.

Çocuk

Bir çocuk doğduğunda büyük bir kutlama yapılırdı. Doğan çocuğa doğumundan hemen sonra bir isim verilirdi.

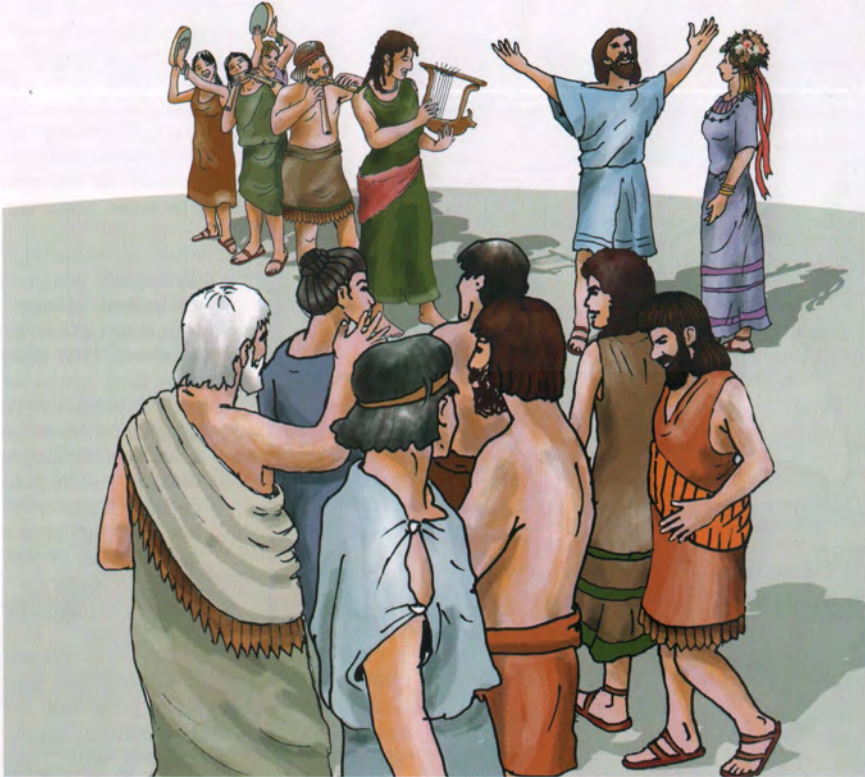
Kucağında bebek taşıyan bu kil kadın heykeltciği Babil'de bulunmuştur, İAM EŞEM.

Evlilik

Evliliği anne ve babalar kararlaştırırdı. İlk önce söz kesilirdi, daha sonra da evlilik anlaşması yapılırdı. Erkek tarafı kız için başlık parası verirdi, bu gümüş veya kalaydan oluşurdu. Kız tarafı ise evlenecek olan kıza ailenin maddi durumuna göre bir çeyiz hazırlardı. Çeyiz kıyafet, takı, mutfak eşyaları, para, yardımcı veya araziden oluşurdu. Kızlar anne babanın rızası olmadan da evlenebilirdi, ama damat ancak onların rızasını aldıktan sonra eş olarak kabul edililirdi.

Düğün

Eski Babilcede yazılmış bir çivi yazılı tablette bir düğünün nasıl kutlandığı anlatılmaktadır. Gelinin babası damada bir hediye verir, bunun üzerine gelin yıkanmaya ve süslenmeye başlar. Gelin süslendikten sonra bir koyun kurban edilir ve bira dağıtılır, bunun üzerine damat eve adımını atar. Damat 4 ay boyunca gelini baba evinde ziyarete gelir, dört ay sonra gelin kocasının evine taşınır ve tekrar bir koyun kesilir.

YEMEK VE YEMEK PİŞİRME

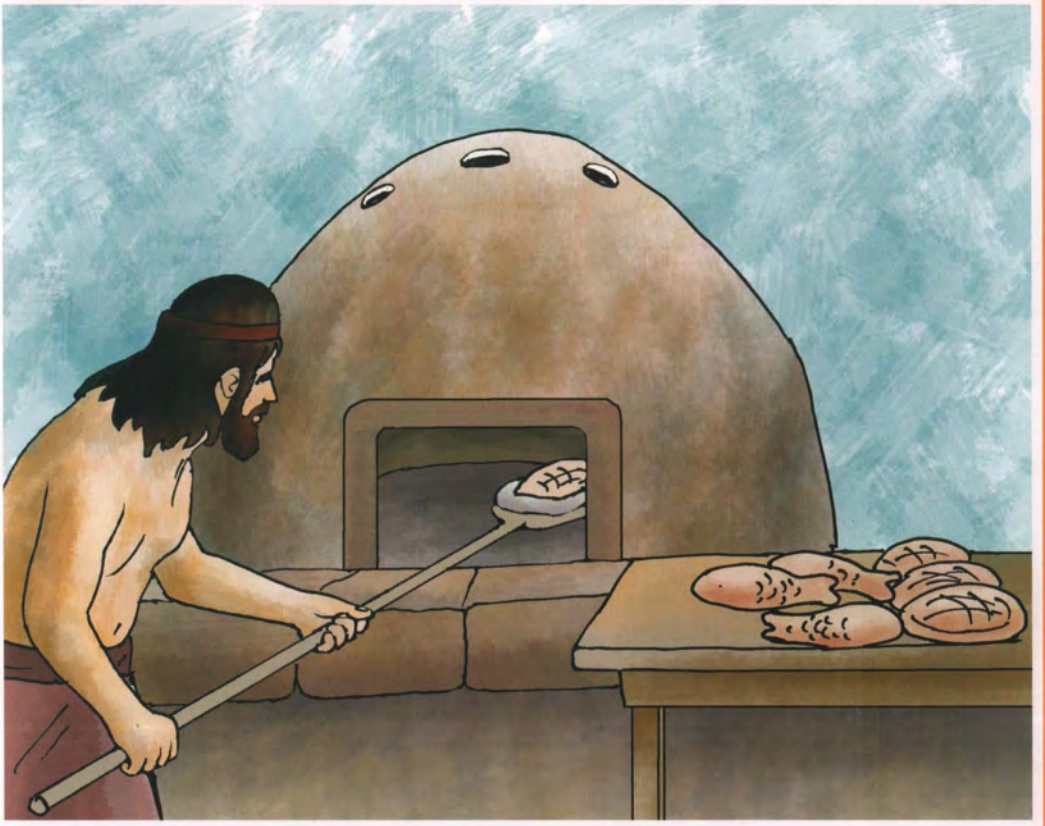
En önemli gıdalardan biri ekmektir, en önemli içecek de suydur. Ekmekğin yapımı için arpa ve buğdaylar düz taşların üzerinde konulurdu ve un haline gelinceye kadar öğütülürdü. Unun içine süt, yağ veya bira karıştırılırdı, bazen de baharatlar ve kuru meyveler. Bu şekilde çok lezzetli bir ekmek pişirilirdi. Ekmekler pide veya farklı şekillerde olabiliirdi. Suriye'de Fırat'ın kenarında kurulmuş Mari'de balık şeklinde bir ekmek kabı bulunmuştur. Bu, ekmeklerin değişik şekillerde de yapıldığını gösteriyor.

Arpa ve buğday Cilalı Taş Çağı'ndan beri ekiliyordu ve ana besin malzemelerinden biriydi ve bunlardan un ya da bulgur yapılırdı. Arpa bira yapımında da kullanılırdı.

Hem taze hem kurutulmuş hurma temel gıdalardandı. Hurmadan pekmez, sirke, şarap, bal ve un yapılırdı. Et ve balık çok değerliydi ve pek sık yenmezdi. Genelde koyun bazen de domuz eti yenirdi, nehirlerden de sazan balığı ve yengeç sofraya gelirdi. Mercimek, susam, bezelye, nohut ve bakla da ekilirdi. Baklagillerin, arpaların, meyvelerin ve sebzelerin bir kısmı güneşte kurutulurdu ve kış ayları için bir erzak oluşturulurdu.

Meyve olarak elma, nar, incir, badem, şamfıstığı, üzüm, armut, erik ve ayva yenirdi. 4200 sene önce kiraz, kayısı ve dut da yetiştirilmeye başlandı. Sebzelerden pırasa, salatalık, soğan, sarımsak, pancar, turp değişik şekillerde pişirilirdi. Buzdolabı olmadığından etler dayanmaları için tuzlanır veya kurutulurdu. Zeytinyağı ve üzüm şarabı Akdeniz sahillerinden ithal edilirdi. Evde pişen yemeklere baharat da konurdu: Nane, kekik, safran, kaku-

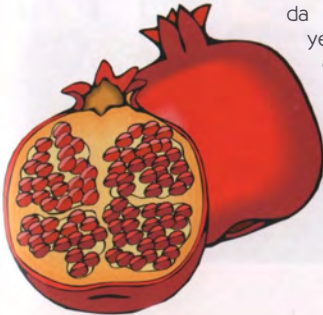

le, kimyon, kişniş, tuz ve bal yemeklere ayrı tatlar verirdi. İneklerin sütünden peynir yapılırdı, çivi yazılı tabletlerden yirmi peynir çeşidi bilinmektedir. Devekuşu yumurtası sevilen lezzetli ve değerli bir yemekti.

Bazı evlerin altında kilerler olurdu, burada dağlardan getirilmiş buzlarla yiyecekler serin tutulurdu. Depolarda büyük küplerin içinde erzaklar saklanırdı, mesela yağ, tahıllar veya bira. Susamdan yağ da üretilirdi. Bu yağ yemeklerde, vücutta sürmek için ve kandillerde (yağ lambası) kullanılırdı. Ana içecek suydurdu. Onun dışında ayran, hurma ve nardan yapı-

lan meyve suları, bira ve şarap içilirdi. Hiç çekirge şişi yediniz mi? Asur döneminde yaşasaydınız ve Asur kralının davetlisi olsaydınız, belki tatma fırsatınız olurdu, çünkü onlarda çekirge şişi çok değerli bir yemekti.

Bu Sümerce tablet bir liste. Solda sayılar ve sayıların yanında malların işaretleri yer alıyor, İAM EŞEM.

MESLEKLER

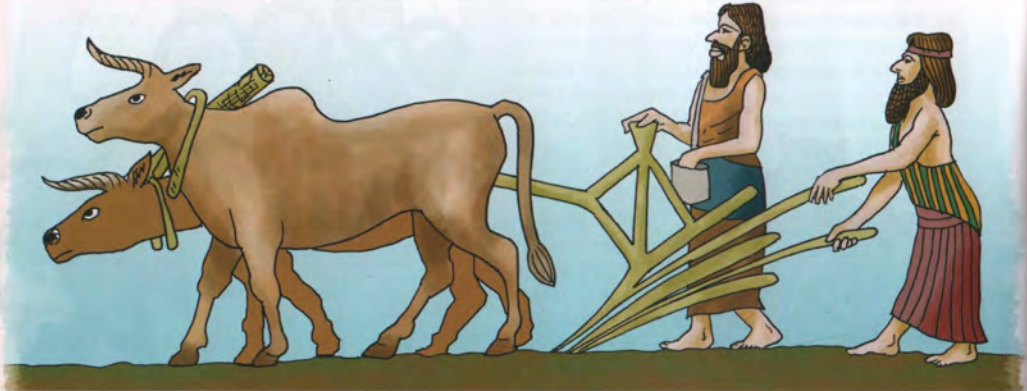
Yazıcılık mesleği en yüksek rütbeli mesleklerden biriydi. Herkes tapınakta ve sarayda yazıcı olamazdı. Yazıcı olmak için sadece okulda başarılı ve akıllı olmak da yeterli değildi, eğer birinin babası yazıcı ise, o zaman oğlu da yazıcı olabiliirdi. Ender durumlarda çok başarılı öğrenciler babaları yazıcı olmadıkları halde yazıcı olarak göreve alınırdı. Yazıcılar idarede çalışırdı, ekonomiyi, ticareti, hukuku, dini, politikayı, ef-saneleri kapsayan geniş konularla ilgili yazıları kâmiştan ince aletlerle yumuşak kile yazarlardı.

Tarım ve Çiftçiler

Kuzey Mezopotamya'da yaşayan insanlar burada ki yağıştan faydalanarak tarım yaparlardı. Bilim adamları bundan Cilalı Taş Devrimi olarak bahseder. M.Ö. 9 bin'lerde Kuzey Mezopotamya'da, yani Verimli Hilal'de, arpa ve buğday ekilmeye başlanmıştır, ayrıca bezelye, fasulye, nohut, mercimek ve keten ekilirdi. Güney Mezopotamya'da durum farklıydı, yağış oranı çok düşüktü, yazları çok sıcak ve kurak,

kışları kuru ve soğuktu. Bu nedenle burada tarıma daha geç başlanmıştır. Sümerler Fırat ve Dicle Nehirlerinden yapay su kanalları açıp, bu şekilde tar-larlarını sularlardı. Bazı senelerde dağlardaki karların erimesiyle nehirler taşabiliyordu ve mahsuller sul-a-rın altında kalırdı. Bu çok büyük zararlar yaratırdı.

Sarayda veya tapınakta çalışan memurlar, halka nazaran rütbesi daha yüksek insanlardı. Maaş olarak arpa, yağ, bira, bazen balık veya et de alınırdı. Halkın büyük bir kısmı tarlada çalışırdı.

Hakim, veteriner, astronom, astrolog, ebe, doktor ve mimar tabletlerde geçen bazı mesleklerdendir. Hastalık tanrıları tarafından gönderilen bir ceza olarak algılanırdı. Kendisini okutmak isteyen aşıpuyu çağırırdı. Aşıpu, dualarla iyileştiren bir doktordu. Asu denilen doktor ise iyileştirici ilaçlar veren kişiydi. Cerrahlar kemik kırıklarını tedavi ederdi. Mimarlar, saray, tapınak gibi önemli yapılar yapılacağı zaman görevlendirilirdi ve şehir planları çizerlerdi. Nippur'da bulunan bir tabletin üzerinde Nippur şehrinin planı ve içinde bulunan yapı ve kanalların planları bulunmuştur.

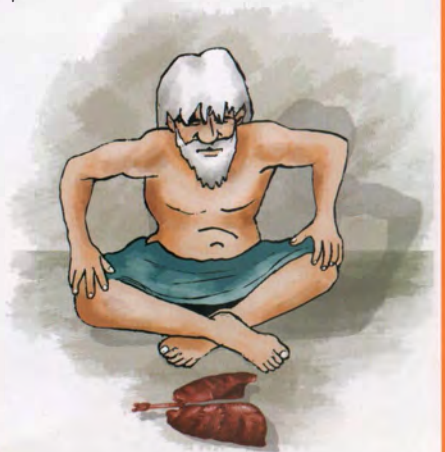

Astronom

Kadınlar örgü, dokuma ve dikişle de uğraşırlardı, bazı erkekler de atölyelerde semercî, tabakacı, kunduracı, marangoz veya çömlekçi olarak çalışırdı. Başka bir meslekte sazdan hasırlar, sepetler ve külbeler örmekti.

Fal

Falın ve falcılığın çok önemli bir yeri vardı, çünkü insanlar geleceğe bakarak kötülükleri önlemek istiyorlardı. Gelecek ile ilgili gördüklerini ve onlardan çıkardıkları sonuçları tabletlere yazarlardı. Özellikle Babililer bu konuyla çok ilgiliydiler. Geleceği görmek için ne yaparlardı? Ay'ı, Güneş'i, yıldızları, fırtınaları, yağmurları, bitkileri, taşları, ağaçlardaki dalların konumunu, insanları ve hayvanları dikkatlice izler ve onları yorumlamaya çalışırlardı. Kalpten sonra insan vücudunda en önemli ikinci organ olarak ciğeri görürlerdi. Hislerin ve düşüncelerin ciğerde olduğuna inandıkları için, koyunların ciğerlerine bakarak geleceği görmeye çalışırlardı.

ÇANAK ÇÖMLEK

Çanak çömlek Mezopotamya'da günlük hayatın vazgeçilmez bir parçasıydı. Mezopotamya'da M.Ö. 8000'de kilden çanak çömlek yapılmaya başlanmıştır. Çanak çömlekler günlük hayatta her türlü iş için kullanılırdı, örneğin yemek pişirmede, yeme ve içme kabı olarak ya da ikramlarda. O dönemde seramikler ya elle şekillendirilirdi ya da yavaş dönen bir çark üzerinde yapılırdı. Elle yapılan çanaklar için bir kil parçası alınırdı ve bir parmakla içine bir oyuk açılır ve bu oyuk istenilen şekle ve büyüklüğe ulaşıncaya kadar genişletilirdi. Yavaş

Matara, IAM EŞEM

dönen çark M.Ö. 4500'den, hızlı dönen çark M.Ö. 2000'den itibaren kullanılmaya başlanmıştır. En başta çanak çömlekler güneşte kurutulurdu, ama çok kısa bir zaman içerisinde ustalar fırında pişen seramiğin daha sağlam ve suya dayanıklı olduğunu

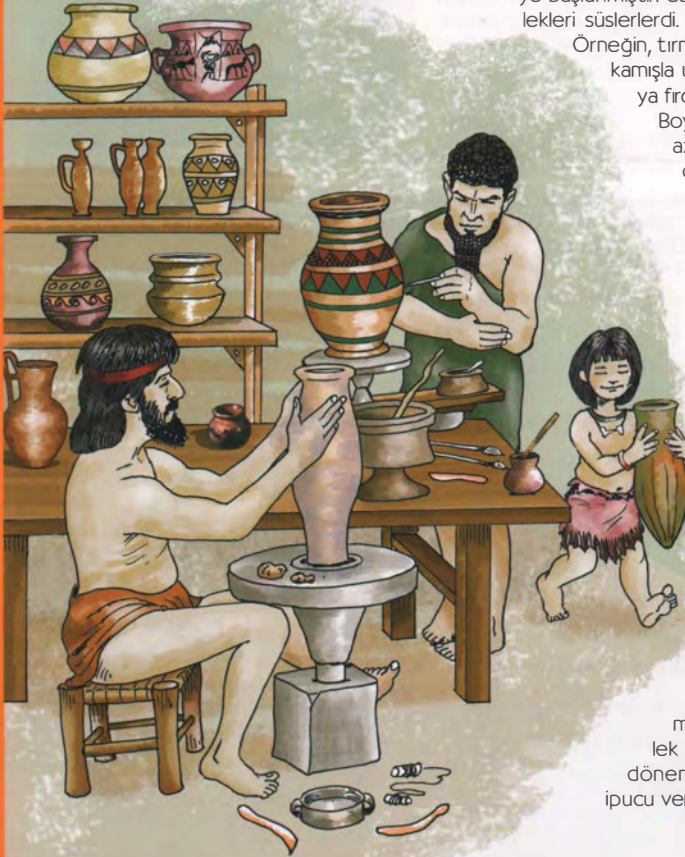
keşfetmişlerdir.

İlk yapılan çanak çömlekler sıvıya dayanıklı değildi. Seramiğin su geçirmemesi için en azından 500 - 600 derecede pişmesi gerekir ve bu ustaca yapılmış bir fırın gerektirirdi. M.Ö. 7000 civarında sıvı konulabilen çömlekler üretilmeye başlanmıştır. Ustalar ürettikleri çanak çömlekleri süslerlerdi. Bunun değişik yolları vardı.

Örneğin, tırnak ucuyla veya ucu sivri bir kamışla üzerine desenler çizilirdi veya fırçalarla desenler boyanırdı.

Boylanmış seramikler genelde az sayıda bulunduğundan özel olaylarda veya günlerde kullanıldığı düşünülüyor. Onları hazırlamak daha zahmetliydi. Boyalı seramiklerin çok güzel örnekleri Suriye'de Tell Halaf'ta ve Irak'ta Samarra'da bulunmuştur.

Kazılarda binlerce çanak çömlek parçası bulunur. Çabuk kınlan çanaklar kırıldıklarında çöpe atılırdı. Kazılarda bulunan parçalar arkeologlara hangi dönemde hangi çanak şekillerinin kullanıldığını gösterir. Ayrıca hangi derecede pişirildikleri, kilinin içindeki katkı maddeleri de araştırılır. Yazılı belgeler bulunmayan kazılarda çanak çömlek parçaları yerleşimin hangi döneme ait olduğu konusunda ipucu verir.

OKUL

Mezopotamya'da okula giden çocuklar çivi yazısı öğrenirdi. Çivi yazısını öğrenmek yüzlerce işareti akılda tutmak demekti! Okula "tablet evi" denirdi, Sümercesi ise "e.dub.ba.a"! Erkek çocukları beş veya yedi yaşında olduklarında okula başlardı. Okulda ana ders çivi yazısını ve kilden tablet hazırlamayı öğrenmekti. Öğrenciler güneşin doğuşundan akşam güneşin batışına kadar okulda ders görürlerdi. Sabahleyin okula geç kalanlar hocadan dayak yerd!

Tablet nasıl hazırlanır? İlk önce kil bulmak gerekirdi! Nehrin kenarlarından kil toplanırdı ve tabletler için sadece en iyi kil kullanılırdı. Kil elle yoğurulur ve kare, oval veya dikdörtgen şeklinde tabletler hazırlanırdı. Kamıştan yapılmış bir kalem hazırladıktan sonra yumuşak kilin üzerine yardımcı çizgiler çekilir ve yazı bu çizgilerin arasına yazılırdı. Sonra tabletler güneşte kurutulurdu.

4000 sene önce yazılmış çivi yazılı tabletler bize okulun iki kademedeki oluştuğunu anlatır. Çocuklar önce ilkokula giderlerdi ve okuma yazma öğrenirlerdi, bunu öğrendikten sonra iki dal arasında seçme olanağı mevcuttu. Biri dil ağırlıklı bir bölümdü ve yazı öğrenimini devam ettiren ve derinleştiren bir daldı; diğeri de teknik bir meslek öğrenimi veren bir daldı. Dil ağırlıklı bölümü bitirenler tablet yazıcısı olma hakkı kazanırlardı.

Tablet evinin öğretmenine "tablet evinin babası" denirdi. Tablet evlerinin babaları ara sıra öğrencilerin öğrenim durumlarını kontrol et-

mek için sınav da yaparlardı. Öğretmenin yardımcıları da vardı ve bunlara ağabey olarak hitap edilirdi. Ağabeyler yeni alıştırma metinlerini hazırlar, öğrencilerin tabletlerini okuyup düzeltirlerdi ve sözlü yaparlardı! Alıştırmalar için hocalar bir tablete alıştırma metnini yazar, öğrenciler de aynısını yanına yazardı ve tabletin arkasında tekrar aynı metni yazarlardı. Bu şekilde zor olan çivi yazısını öğrenmeye çalışırlardı.

Ayrıca Sümerce, resim ve matematik için hocalar vardı. Okuldaki ve öğrencilerin arasındaki disiplini korumak için bir de kırbaççı vardı. Yaramaz çocukları ara sıra kırbaçlardı! Akşam eve gittiklerinde öğrenciler hocaların verdikleri ödevleri yapardı.

Kilin dışında 3500 sene önce mumun üzerine de yazılmaya başlanmıştır. Açılıp kapanabilen tahta kutuların içine mum yayılırdı ve bunun üzerine yazılırdı. Ancak mum kil kadar dayanıklı olmadığından günümüze bunlardan çok az örnek kalmıştır.

KIYAFET

Mezopotamya'da yaşamış insanların giysileri hakkında, günümüze ulaşan heykellere, mühürlerin üzerindeki resimlere veya duvar resimlerine bakarak bilgi edinebiliriz. Her dönemin ve her medeniyetin kendine has bir giyim stili vardır.

İnsanlar neden giyinir? Bunun çok basit bir açıklaması vardır, soğuk havadan veya güneşin ışınlarından korunmak için.

Mezopotamya yazın çok sıcak olur ve korunmayan burada kızgın güneşin altında yanar. Kışın ise soğuktur, hatta bazı yörelerinde kar yağar. Sümer döneminde insanlar koyun yünlerinden yapılmış kıyafetler gi-

yirdi, zaman ilerledikçe ve tezgah teknolojisi geliştikçe daha ince ve zarif kumaşlar örülmeye başlanmıştır. Bunların üzerlerine desenler işlenirdi ve kalıplarla desenler basılırdı.

Sümer döneminden Lugaldalı heykelciğine baktığımızda koyun veya koyun kıllarından yapılmış bir etek giydiğini görebiliriz. Kadınlar da yine koyun kılından yapılmış büyük bir kumaş parçasını vücutlarına sararlardı.

Yeni Asur döneminde moda farklıdır. Taş kabartmalarındaki kralların kıyafetlerine bakıldığında şık, kenarları işlenmiş yapılışı zahmetli ve değerli giysiler giydiklerini görürüz. Tezgahta yapılmış ince güzel kumaşlar krallar için çok özenerek yapılırdı.

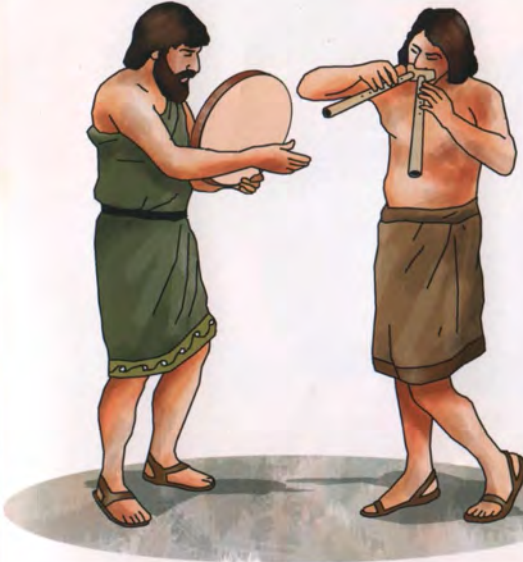
Asur döneminde krallar ve kraliçeler giydiklerine çok önem vermişlerdir. Değerli kumaşları bu güzel çiçek şeklindeki düğmelerle süslerlermiş, lırm Eşem.

MÜZİK VE MÜZİK ALETLERİ

Müzik ve şarkı herhalde insanın var oluşundan beri vardır. Geçmişte anneler ağlayan bebeklerini ve çocuklarını uyutmak için, insanlar aralarında eğlenmek için şarkı söylerlerdi ve dini ayinlerde de müzik aletleri eşliğinde müzik çalınırdı. Ayrıca sarayda krala ve kraliçeye konserler verilir, spor gösterilerinde, cenazelerde, düğünlerde, hastanın başında ve askerin bir galibiyetten döndüğü zaman da yapılan cüm-büşlerde, dini bayramlarda ve ziyafetlerde de müzik çalınırdı.

Eski Babil dönemine ait bu küçük kil kabartma def çalan ve dans eden bir bayanı gösterir. Üzerindeki boya izleri bir zamanlar renkli olduğuna işaret etmektedir, İAM EŞEM.

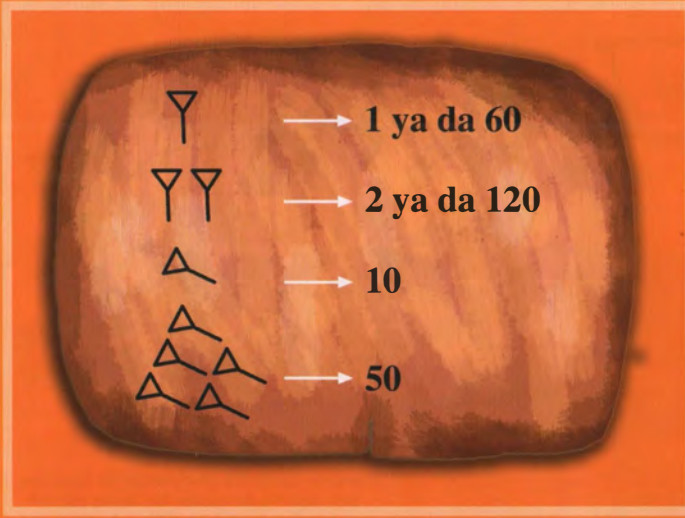
Mezopotamya'da çeşitli kazılarda müzik aletlerinin kalıntılarına rastlanmıştır ve enstrüman çalanların resimleri taş kabartmaların üzerinde ya da duvar resimlerinde karşımıza çıkar.

Ur'da yapılan kazılar sırasında büyük bir mezar içinde aşağı yukarı 4550 senelik ahşap boğa başlıklı bir lir bulunmuştur.

Çivi yazılı tabletlerde müzikten ve müzik aletlerinden sık sık bahsedilir. Ayrıca müzik eşliğinde gösteri yapan dansözler, akrobatlar, palyaço ve sporcular, şaka yapan kişiler ve değişik kıyafetler giyen kişiler de müzikle ilgili kısımlarda geçer. İnsanlar her türlü müzikli eğlenceyi o zaman da çok severdi.

En çok bahsedilen müzik aletlerinden ikisi, davul ve flütür. Bugün düğünlerde davul ve zurna nasıl vazgeçilmez bir müzik ise o dönemlerde de davul ve flütü. Karşımıza çıkan diğer müzik aletleri ise, harp, lir, ut, düdük, zil, kös, çingirdak ve borazandır.

ZAMAN VE TAKVİM

Sümerler, Babilliler ve Asurlular ay takvimini kullanırlardı, bizler ise bugün güneş takvimini kullanırız. Zaman ölçümü için üç birim biliniyordu. Gün, ay ve yıl. Ay takviminde bir ay gökte yeni ayın görünmesiyle başlar. 1 ay yılı 12 aydan oluşur, her ay 29 ya da 30 günden, toplam bir ay yılı ise 354 günden oluşur, bu bizim güneş yılımızdan 11 gün daha kısadır.

Sayılar ve Ağırlıklar

Mezopotamya'da 60 temelli bir sayı sistemi kullanılırdı. Örneğin zaman birimlerinde biz de 60 temelli bir sistem kullanmaktayız, bir dakika 60 saniye, 1 saat ise 60 dakikadan oluşur. Çivi yazısında 1 ve 60 sayısı aynı işaretti. Ağırlıklar da bu sisteme uygundu. Mezopotamya'da ağırlıklar çeşitli şekillerde olabilirdi. Midye, ördek, top ve aslan şekli sık rastlanan şekillerdendir.

60 şekel = 1 mina
1 mina = 0,5 kilo

Ördek şeklinde ağırlık Babil'de bulunmuştur, M.Ö. 13. yüzyıl. Diorit taşından yapılmıştır ve Babilli rahip Muşallim'e aittir. Yazıtında 60 mina yani 30 kg ağırlığında olduğu yazmaktadır, IAM EŞEM.

SİLİNDİR MÜHÜRLER

M.Ö. 3500'den itibaren silindir mühürler karşımıza çıkar. Silindir şeklinde olduklarından onlara **silindir mühür** denir.

Bu mühürler ne için kullanılırdı?

Mühürler idarede, genelde bir şahsın mallarını işaretlemek, korumak ve o şahsa ait olduğunu göstermek için kullanılırdı. Geceleri şehirlerin kapıları da mühürlenirdi, bu şekilde şehre yabancıların girip girmediği kontrol edilirdi. Bazen bir alanı süslemek için kullanıldıkları da olurdu: örneğin seramik küplerinin etrafını süslemek için. Silindir mühürlerle hukuki metinler mühürlenir, mektuplar ve zarfları da damgalanırdı. Mühürle-

rin üzerindeki resimler bize o dönemin tanrıları ve dini, gündelik hayatı, hayvanları, kıyafetler ve mimarisi hakkında bilgi verir.

Mühürler ve damgaları arkeologlar için çok önemlidir, çünkü onları buldukları yerin dönemi, idare şekli, dini, kıyafetleri ve insanları hakkında önemli bilgiler verir. Bazı mühürlerde çivi yazısı da olur, bu sahibinin ismini de içerebilir.

Üzeri Sümerce yazılı olan kilit mühür Lagaş'da bulunmuştur, İAM EŞEM.

Genelde çeşitli taşlardan, pişmiş topraktan, camdan, kemikten, midyeden, fil dişinden, tahtadan veya metalden yapılırlardı ve bir ucundan diğer ucuna geçen bir deliği vardı. Genelde 2,5 cm uzunluğundadır ve çapları 1,5 cm'dir. Bu delik el matkapları ile açılırdı ve süs eşyası olarak takılabilmesi için altın, gümüş veya bakırdan yapılmış bir tel, delikten geçirilirdi.

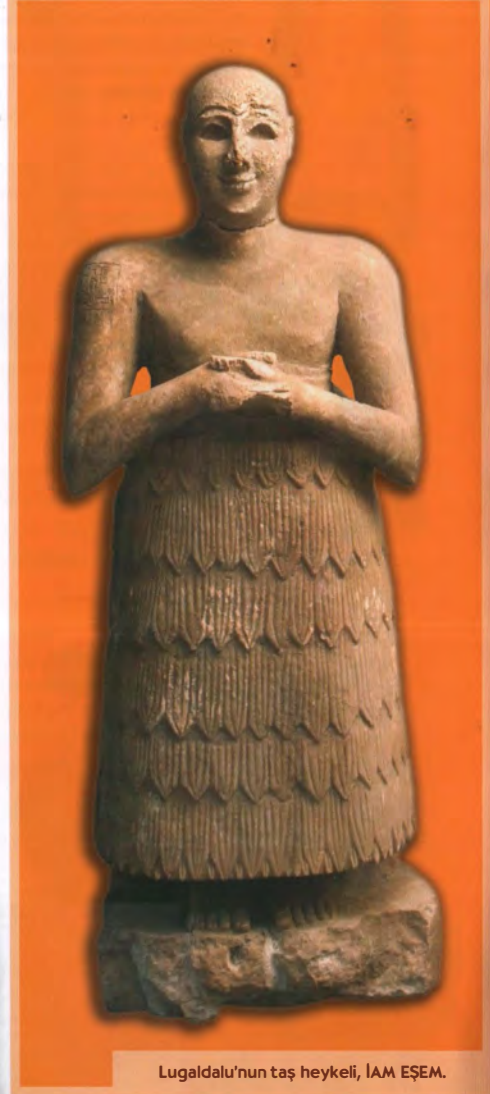

HEYKELCİKLER

Heykelcikler kil, ahşap, taş, altın, gümüş, kalay ve bakırdan yapılırdı ve hayvan, insan ve tanrı şeklindeydi. Sümer şehirlerinde maddi durumu müsait olanlar kendilerinin heykellerini yaptırırlardı. İstanbul'da Eski Şark Eserleri Müzesi'nde sergilenen Lugaldalu heykelciği Irak'ta bugün Bismaya olarak bilinen tarihi Adab'da bulunmuştur. Bu taş heykelcik 0,78 metre büyüklüğündedir ve Erken Hanedanlar Çağı'nın son dönemine aittir (M.Ö. 2550 - 2250). Heykelciğe baktığımızda belden yukarısı çıplak, keçi kıllarından bir etek giymiş, ayakları çıplak, kafası kel ve ellerini göğsünün önünde birleştirmiş bir adam görürüz. Sağ omzunda Sümerce bir kitabesi vardır, burada "E-sar'a. Lugaldalu, Adab'ın Kralı" yazar.

Kaşlarının ve gözlerinin içi boş ve birleşiktir. Erken Hanedanlar çağında kaşların içi ve göz çevresi bitumen denilen doğal bir ziftle doldurulurdu ve bu şekilde kaşlara siyah bir renk verilirdi, gözlerin içi midye ile kaplanırdı ve gözbebeği için siyah veya mavi bir taş kullanılırdı, bu şekilde gözler gerçek ve canlı gibi gözükürdü.

Lugaldalu gibi, Sümer şehirlerinde yaşayan insanlar kendilerini heykelcikler şeklinde ebedileştirdi. Bu heykelciklerden Fara, Lagaş, Nippur, Eşnuna ve Ur gibi Sümer şehirlerinde de bulunmuştur. Hepsinin de elleri göğüslerinin önünde birleşiktir, bu duruş dua eden bir kişiye benzediği için arkeologlar bunlara dua eden heykelcikler demiştir. Bazı araştırmacılara göre bu heykelciklerin amacı yaptıranı tapı-

Lugaldalu'nun taş heykeli, İAM EŞEM.

nakta tanrı karşısında sürekli dua eder şekilde göstermektedir.

Çocuklar tarafından oyuncak olarak kullanılan heykelcikler de vardı: örneğin küçük hayvan figürleri veya oyuncak arabalar.

Taş ve kilin dışında çeşitli madenlerden de heykeller yapılırdı. Bunun için ilk önce mumdan bir heykel hazırlanır: Etrafı kille kaplanır ve kilin içine küçük delikler açılır. Bu deliklerden eritilmiş altın, gümüş, bakır veya demir dökülür ve bu sıvı maden mumdan yapılmış heykelin yerini alır, maden sertleştikten sonra kil kalıp kırılır ve içinden heykelcik çıkar.

Döküm tekniği, kullanılan bir diğer yöntemdi. Bu şekilde çok sayıda heykel, okucu veya silah üretilirdi. Bu yöntemde maden sıvı bir hale getirilerek belirli şekiller elde etmek için kalıplara dökülürdü. Kalıba döküldükten sonra soğuması için beklenir ve sertleştikten sonra kalıptan çıkarılır.

Marili Puzur-İştar

Babil'de bulunan bu heykelin parçaları iki müzede sergilenir ve aşağı yukarı M.Ö. 2000 ila 1900 senelerine tarihlenir. Puzur-İştar aslında Fırat'ın kenarında bulunan Mari şehrinin kralıdır. Heykel ganimet olarak Babililer tarafından Babil'e götürülmüştür. Babil'de Alman arkeologlar kazı yaparken heykelin başı ve gövdesi birbirinden kopmuş bir şekilde bulunmuştur. Eserler paylaşıncı başı Berlin'e, gövdesi İstanbul'a gönderilmiştir. Bu yüzden başı Berlin'de Bergama Müzesi'nde, gövdesi İstanbul'da Eski Şark Eserleri Müzesi'ndedir. İstanbul'da sergilenen heykelin başı Berlin'deki başın bir kopyasıdır. İnsan büyüklüğünde olan ve değerli diorit taşından işlenmiş heykelin Puzur-İştar adlı kralın heykeli olduğu düşünülür. Başında boynuzlu bir şapka vardır. Bu, kralın tanrı seviyesine yükseldiğini simgelemektedir. Sakalı ise uzun ve kıvraktır ve yüzünde hafif bir gülümseme vardır. Kıyafeti o dönemde moda olduğu gibi, vücuda sarılan uzun bir kumaş parçasından oluşur. Elleri ise göğsünün altında birleştirilmiştir.

Bu maden kalıbı Assur'da bulunmuştur. Kalıba sıvı maden dökülerek şekillerin madeni heykelleri elde edilirdi, İAM EŞEM.

Marili Puzur İştar'ın dioritten heykeli savaş ganimeti olarak Yeni Babil döneminde Babil'e götürülmüş ve arkeologlar tarafından orada bulunmuştur, İAM EŞEM.

IAM EŞEM

Köpek heykelcikleri

Köpek insanın en yakın ve sadık dostu olarak bilinir ve bundan M.Ö. 11.000 sene önce evcilleştirilmiştir. Köpek, iyileştirici tanrıça Gula'nın sembolüydü ve köpek heykelciklerinin kötü ruhlarla ve hastalıklara karşı koruduğuna inanılırdı. Köpek heykelcikleri tanrıça Gula'ya adak olarak da verilirdi, heykelciklerin üzerindeki çivi yazıları da adak yazıdır.

Çivi heykelciği

Krallar tanrılara bir yapıyı adadıklarında isimlerini ve tanrılar için neler yaptıklarını kerpiçe, taş veya çivi heykelciklerine yazdırırlardı ve bunları tapınakları inşa ettirirken temeline çakarlardı veya kitabeleri temellerin altına yerleştirirlerdi. Tapınak inşa edilmeden önce, tapınak için uygun bir yer seçilir, sınırları belirlenir ve çivi heykelcikleri çakılırdı. İnsan şekilli heykelciklerin uçları çiviye benzediğinden ve çivi gibi temellere çakıldığından dolayı, onlara çivi heykelciği denmiştir. Çivi yazılı metinlerde,

kralların görevlerinden birinin tanrılar için tapınak inşa ettirmek olduğu yazar.

Eski Şark Eserleri Müzesi'nde Erken Hane-danlar Çağı'na ait birçok çivi heykelciği sergilenmektedir. Tello'da bulunan bu çivi heykelciği Enmetana adlı kişinin kitabesiyle beraber bulunmuştur ve M.Ö. 2400 - 2250 dönemine aittir.

Köpek heykelcikleri kötü ruhlarla ve hastalıklara karşı korurdu, IAM EŞEM.

MİMARİ

Saraylarda duvarlar hem kabartmalarla hem de resimlerle süslenirdi.

Mezopotamya'da çeşitli dönemlerde yaşamış her toplumun ve medeniyetin kendine has bir mimari stili vardı. Doğadan buldukları malzemeleri yapı malzemesi olarak kullanırlardı: ağaç, taş, kil, toprak gibi. Mezopotamya'nın güneyinde kamıştan da evler örülürdü. Bunun için nehirlerin kenarlarında yetişen büyük kamışlar toplanırdı.

Verimli Hilal'deki ilk evlerin şekli yuvarlaktı ve içlerinde bir ocak yeri vardı. Bu evler ahşap ve dallardan yapılırdı, bazen temelleri taştan da olabiliirdi. 10500 sene önce mimaride büyük bir değişiklik yaşandı: Yuvarlak evlerden köşeli yapılara bir geçiş oluşmuştur.

Yapı malzemesi olarak kerpiç kullanılırdı. Kerpiç bugün hala Mezopotamya'nın birçok yerinde yapı malzemesi olarak kullanılır. İlk kerpiçler elle şekillendirilirdi ve kalın bir sigaraya benzerlerdi, zamanla kerpiçleri şekillendirmek için dikdörtgen kalıplar kullanılmaya başlandı. Kerpiç için nehirlerin kıyılarında oluşan killi toprak, su ve saman veya küçük taşlarla karıştırılır. Kalıptan çıkarıldıktan sonra kerpiçlerin önce bir yüzü güneşte kurutulur, sonra çevrilir ve diğer yüzü kurutulur. Sıcak güneşin altında birkaç gün kuruduktan sonra çok sağlam ve sert bir yapı malzemesi haline gelir.

Kerpiçten saraylar, tapınaklar, evler ve ziguratlar yapılırdı. Sümer döneminden itibaren kerpiçten yapılmış büyük yapılar karşımıza çıkar. Tarlaları sulamak için su kanalları yapılırdı. Mezopotamya'nın en eski su kanalizasyonu 6500 sene önce taştan yapılmıştı ve Irak'ta Gaura Tepesi'nde bulundu.

Dünyanın en eski şehir planlarından biri Nippur'da bir kil tabletin üzerinde bulunmuştur. 3500 sene önce çizilmiş bu plan şehrin yapılarını, kanallarını, surlarını ve sur kapılarını gösterir.

Babil ve Asur döneminde büyük şehirlerde, kentin içindeki yollar evlerin ve mahallelerin arasından geçirdi. Şehrin bir alanında tapınak ve saray bulunurdu, etrafında da atölyeler ve konutlar yer alırdı. Babil'in zengin mahallelerinde yollar kiremitlerle döşeliydi ve üzerlerinde ince bir zift tabakası vardı, yani yollar o zaman da asfaltlıydı! Şehrin daha fakir mahallelerinde yollar topraklandı.

Kerpiç bugün Anadolu'nun birçok yerinde sevilen ve sıkça kullanılan bir yapı malzemesidir. Evleri yazın serin, kışları da sıcak tutan doğal bir malzemedir. Mardin'in ovalarında kerpiç evlere sık sık rastlanır.

Irak'ta Akar Kuf'daki devasa zigguratın kalıntıları, (Resim Miglus)

ZİGGURAT

Basamaklı piramide benzeyen büyük bir tapınaktır. Babilcede ziggurat "göktepesi" anlamına da gelirdi. Zigguratın en tepesinde tapınak bulunurdu. Buraya sadece rahipler girebilirdi ve tapınakta ayinler yapılırdı. Tapınağa zigguratın ön tarafında bulunan merdivenlerden çıkılırdı. Mezopotamya'nın çeşitli yerlerinde bu muhteşem tapınakların izlerine hala rastlayabiliriz, örneğin Ur'da Ay tanrısı Nanna'ya adanmış ziggurat gibi.

KABARTMA SANATI

Hadımlar Asur İmparatorluğu'nun önemli kişilerindendi. Sakalsız, uzun saçlı ve çok akıllıydılar. Çeşitli görevlerde çalışırlardı, örneğin ordu komutanı, yüksek memur, vali ya da koruyucu gibi. Saraylardaki kabartmalarda onlara sıkça rastlanır.

Nimrud'dan bir hadımı gösteren kabartma, İAM EŞEM

Sarayların girişlerinde duran ve sarayı koruyan Lamassu'lar bazen 5 metreye kadar olabilir. Taş ustaları onları tek bir büyük taştan işlerlerdi. Lamassular boğa vücutlu, kanatlı ve insan suratlı koruyucu yaratıklardı.

Assur'da bulunmuş Lamassu, İAM EŞEM.

Bel-Harran-Beli-Usur'un steli İAM EŞEM

Yazıt şöyle başlar:

Ben, Bel-Harran-Beli-Usur Assur'un kralları Salmanassar ve Tiglatpilesar'ın vakilharcı, yüce tanrılardan ve kudretli efendilerden korunan, onların yüce emirleriyle ve katı lütufları ile çölde ıssız bir yerde şehir kurdum. Onu temellerinden tepesine kadar tamamladım. Bir tapınak yaptırım ve bir kutsal mekan koydurttum. Onun temelini dağların yerleştiği gibi sağlam, temel duvarlarını sonsuza dek kalacak gibi yaptırdım...

Asur İmparatorluğu'ndan geri kalan en önemli sanat eserlerinden biri sarayların duvarlarını süsleyen taş kabartmalarıdır. M.Ö. 870 - 620 yılları arasında yapılan devasa taş plakalar, onlarca usta tarafından işlenmiştir. Taş ocaklarında işlenecek taşlar demir testerelerle kesilir ve sarayın kerpiç duvarlarına yerleştirilirdi. Saraylar güneşte kurutulmuş kerpiçlerle yapılırdı. Panolar yerleştirildikten sonra keskinerle işlenecek konuları ve resimleri dikkatle işlerlerdi. Daha sonra taşları parlatılır ve kabartmaların üzerindeki resimlerin bir kısmı boyanırdı. Kabartmaların üzerindeki resimler bize o dönemin doğası, hayvanları, işçiliği, teknolojik düzeyi, icatları, insanları, kıyafetleri, savaşları, kullandıkları

silahlar, örf ve adetleri ve dini inanışları hakkında bilgi verir. Aslan avı Asur kralları tarafından sevilen bir konuydu veya yaptıkları savaş seferleri ve şehirleri nasıl ele geçirdikleri anlatan kabartmalar da sarayların duvarlarını süsüyordu.

Bel-Harran-Beli-Usur Asur kralları IV. Salmanassar'ın ve III. Tiglatpilesar'ın sarayında saray memuru idi. Eski Şark Eserleri Müzesi'nde bulunan stelde, kendisini tanı sembolleri önünde dua eder şekilde görebiliriz, sol alt kısmında bulunan yazıtta ise Ninive kentinin batısında Dur-harran-beli usur adında bir kent kurduğunu ve oraya tapınak yaptırdığını anlatmaktadır.

𐎠	→	A
𐎡	→	B
𐎢	→	C
𐎣	→	D
𐎤	→	E
𐎥	→	F
𐎦	→	G
𐎧	→	H
𐎨	→	I
𐎩	→	J
𐎪	→	K
𐎫	→	L
𐎬	→	M
𐎭	→	N
𐎮	→	O
𐎯	→	P
𐎱	→	Q
𐎲	→	R
𐎳	→	S
𐎴	→	T
𐎵	→	UVW
𐎶	→	X
𐎷	→	Y
𐎸	→	Z

ÇİVİ YAZISI

Mezopotamya'da kullanılan yazı türüne şekli çiviye benzediği için çivi yazısı denir. Çivi yazısı Mezopotamya'nın komşu yörelerinde yaşayan toplumlar, örneğin, Anadolu'da Hititler veya İran'daki medeniyetler tarafından da kullanılmıştır. Çivi yazısı ucu kesilmiş ince bir kamış kalemle yumuşak kilden hazırlanmış dikdörtgen tabletlere yazılır, sonra da bu tabletler güneşte kurutulur. Yazı insanların önemli keşiflerinden biridir, Mezopotamya da Mısır gibi yazının ilk kullanıma girdiği yörelerden biridir. Bugün Latin alfabesini birçok ülkenin ortak kullanması gibi, çivi yazısı da Mezopotamya ve komşu yörelerinde ortak bir yazı şekli idi. M.Ö. 3300'den itibaren M.Ö. 400'lere kadar kullanılan çivi yazısı çeşitli diller için kullanılmıştır, örneğin Sümerce, Akadca, Babilce, Asurca, Hititçe, Farsça veya Urartuca gibi.

Mezopotamya'da bulunan en eski çivi yazılı tabletler Uruk'ta bulunmuştur. Bunlar M.Ö. 3300'e aittir ve Sümercedir.

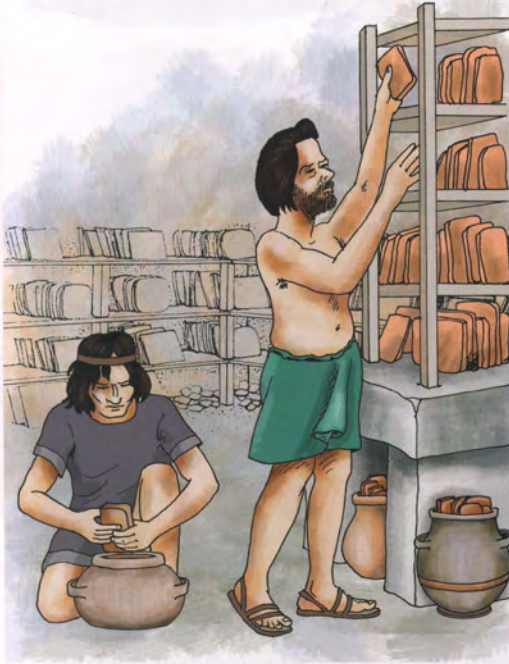
Çivi Yazıları Nasıl Okunmuştur?

17., 18. yüzyılda ve 19. yüzyılın başlarında Mezopotamya'ya gelen gezginler buradaki çarşılarından değişik eserler alıp ülkelerine götürmüştür. Bu eserlerin arasında çivi yazılı tabletler de vardı. Bu tabletlerdeki işaretlerin ne olduğu bilinmese de, o dönemde bilim adamları bu yazıların çok eski medeniyetlere ait olduklarını ve o medeniyetlere ait bilgiler içerdiklerini anlamışlardır. Çivi yazısının çözülmesine 1802'de Georg Friedrich Grotefend adında bir Alman bilim adamının çalışmaları çok yardımcı olmuştur, 1833'te de diplomat olan İngiliz Henry Rawlinson çivi yazısını tamamen çözmüştür.

Yazı Mezopotamya'da Neden Kullanılmaya Başlandı?

Yazı ekonomik ihtiyaçlardan dolayı doğmuştur. Yazı kullanılmaya girmeden önce ticareti kontrol etmek için tüccarlar değişik şekillerdeki token olarak adlandırılan küçük kil parçacıklarıyla malların sayısını kontrol etmeye çalışırlardı. Ancak hızla ilerleyen ve genişleyen tarım, gıda üretimi ve

ticaret bunları listeleme ve yönetme ihtiyacı meydana getirmiştir. Kullanılan tokenler değişik şekilleriyle yumuşak kile basılırdı ve şekilleri kil tabletlerine çizilirdi. Bu şekilde ilk ekonomi listeleri oluşmaya başladı. Bu listelerden kişileri, malları, tanrıları ve kurumları simgeleyen 1200 tane işaret bilinmektedir. Yazı ilk kullanıma girdiğinde sadece ekonomi ve yönetim amaçlı kullanılırdı. İlk dönemlerde tabletlerde envanter listeleri karşımıza çıkar, ama zaman ilerledikçe yazı insanların düşüncelerini, inancı ve tarihini de yansıtmaya başlar.

Sümerce

Bulunan en eski tabletler Sümerce yazılmıştır. Başta resimler veya işaretler bir kelimeyi simgelerken, kısa bir zaman içinde çivi yazısı oluşmaya başladı. Bazı çiviler bütün bir kelimeyi simgelerken, bazı çiviler heceleri simgeler.

Akadca

Akadca ismini Akkad şehriden almıştır. Bilinen en eski Sami kökenli dildir. Arapça ve İbranice de Sami diller ailesindendir. Akadca Sümerce'nin yanında da yazı dili olarak kullanılmıştır. Asurca ve Babilce de Akadca'nın lehçeleridir. Akadca Mezopotamya'da resmi dildi ve uluslararası mektuplaşmada da kullanılırdı. Yaklaşık M.Ö. 2600'den itibaren çivi yazılı tabletlerde Akadcaya rastlanır ve 4000 sene önce Sümerce - Akadca sözlüğü hazırlanmıştır. Başlarda çivi yazısında alfabe yoktu, genelde her çivi bir hecedir. M.Ö. 2. binin ortalarında Suriye'nin sahil şeridinde bulunan Ugarit kentinde bir tablet üzerinde bir alfabe bulunmuştur.

Sümerce

TANRILAR

Mezopotamya'da yaşamış medeniyetler çok tanrıdır, yani birçok tanrıya inanırlardı. Her şehrin bir koruyucu tanrısı vardı ve Mezopotamya'da yaşamış her medeniyetin de kendine has tanrıları vardı. Tanrılar hakkındaki ilk yazılı kayıtlar Sümer dönemindedir, ama bu, ondan önce tanrılara inanışın olmadığı anlamına gelmez. Sümercede tanrı yıldız simgesiydi ve baş tanrı An'ı simgelerdi.

Mezopotamya'da yaşamış medeniyetler tanrıların onlar gibi insan şekilli olduklarına ve kendileri gibi hisleri olduğuna inanırlardı. İnanişâ göre iyi ve kötü ruhlu tanrılar vardır.

Tanrılar hakkında çok sayıda efsane vardır. İnanişâ göre tanrılar hem gökte hem de yeraltında yaşardı. Tanrılar insanlar gibi evlenip, çocuk çocuk sahibi olurdu, aralarında kavga ederlerdi ve yine barışırlardı.

Kabartmalardan, heykellerden veya silindir mühürlerin üzerindeki resimlerden tanrıların hem insan şekilli, hem de yarı insan yarı hayvan şeklinde olabildiklerini görebiliriz. Tanrıları insanlardan nasıl ayırt edebiliriz? Tanrılar boynuzlu başlıklar takarlardı, bu onların işaretidir, bu şekilde onları insanlardan ayırt edebiliriz.

**En yüksek rütbeli üç tanrı
An, Enlil ve Enki'dir.**

An:

Tanrı
ailesinin
kurucusu,
oturduğu
şehir Uruk.

Enlil:

Tanrıların hükümdarıdır, An'ın oğlu. Büyük tapınağı Nippur kentindedir.

Enki:

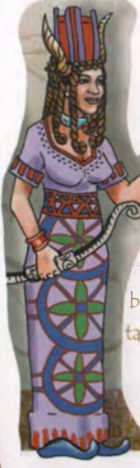
Tanrıların en akıllısıdır, zekayı ve yaratıcılığı sembolize eder. İnsanları korur ve tüm tekniklerin mucitidir. Oturduğu şehir Eridü şehridir.

Ayrıca sanatın ve zanaatın tanrısıdır.

İştar:

Babililerin ve Asurluların tanrıçasıydı. Sümerlilerin inana'sına eşdeğerdirdir. Savaş tanrıçası çoğu zaman elinde yay ile gösterilir. Ayrıca aşk ve bereket tanrıçasıdır. Bazen sevgililerini kötü bir kadere gönderir. İştar Babil'de ana tanrıçaydı.

Adad:

Hava tanrısıdır. Toprağa bereket veren yağmurun ve kötü havaaların hükümdarıdır. Yeryüzündeki sembolü boğadır.

Marduk:

Ea'nın oğludur ve Babil şehrinin tanrısıdır. M.Ö. 1000 senesinde en büyük tanrı oldu. Enlil'in yerine, tanrıları, tanrıların ninesi olan Tiamat'tan kurtardıktan sonra geçer.

Pazuzu:

Rüzgar şeytanlarının kralıdır. Aslında kötü ruhlu bir tanrıdır, ama bazen hayırlı bir tanrı olarak da görülürdü.

Geç Asur döneminde doğum yapacak kadınlar kendilerini ve doğacak çocuklarını, çocukları çalan kötü tanrıça Lamaştu'dan korumak için Pazuzu'nun resmi olan bir muska takarlardı. Pazuzu dört kanatlı, kuş bacaklı, ön ayakları aslan patisi şeklinde, akrep kuyruklu ve yaramaz suratlı bir tanrıdır.

Nanna:

Ay tanrısı

Inanna:

Sümerlilerin en önemli tanrıçası ve Uruk şehrinin tanrıçasıydı, An'ın kızıydı. Aşk ve bereket tanrıçasıydı.

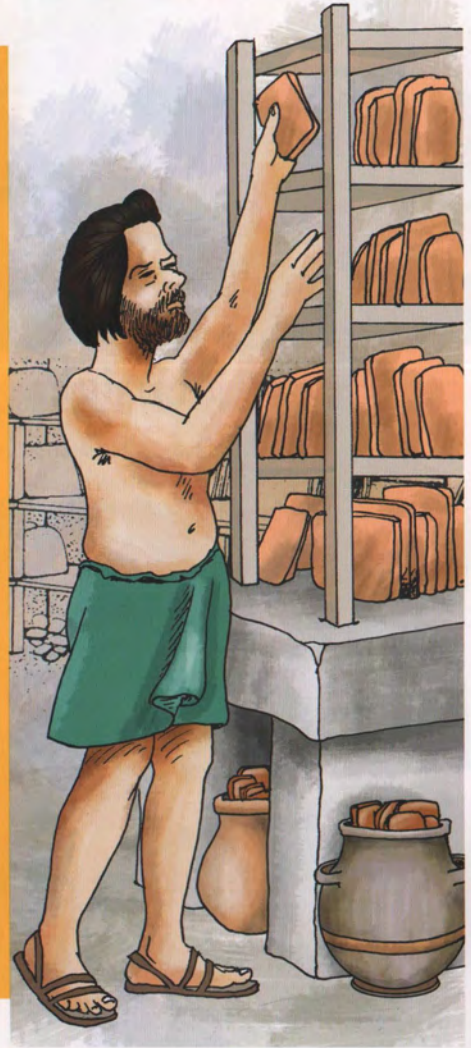
Şamaş:

Güneş tanrısı

ASSURBANİPAL'İN KÜTÜPHANESİ

Ninive şehrinde M.Ö. 668-630 yılları arasında hüküm süren Kral Assurbanipal okumaya meraklı bir kraldı. Okuma ve yazma bilen ender krallardandı. Saray kütüphanesinde edebiyat, tıp, hukuk, tarih, kehanet ve dini ayinler ve dualar içeren çivi yazılı tabletler bulunmuştur. Assurbanipal hem kral hem de askeri lider ve bilim adamıydı. Kitabelerinde çivi yazısını nasıl öğrendiğini, zor metinleri nasıl okuduğunu hem Sümerce hem de Akadça okuyabildiğini ve matematik problemlerini kolayca çözebildiğini anlatır. Kütüphanesinde bulunan tabletlerin üzerinde ismi yazardı. Koleksiyonunda Gilgamiş Destanı'nın da birkaç nüshası bulunurdu.

GILGAMIŞ DESTANI

Gilgamesh destanı Mezopotamya'da çok sevilen bir destandı, Sümerce, Babilce ve Akadca'da çeşitli dönemlerde birçok kere tabletlerle yazılmıştı ve kralların kütüphanesinde bulunurdu. İlk olarak Sümer döneminde tabletlerle yazılan bu destan 12 tablet üzerine yazılmıştır ve Uruk Kralı Gilgamesh hakkındadır. Gilgamesh'in M.Ö. 2750 - 2500 seneleri arasında bir dönemde yaşadığı tahmin edilir.

Gilgamesh üçte iki tanrıymış ve üçte bir insanmış, yani yarı tanrıymış ve Uruk şehrinin de kralıymış. Yakışıklı, cesur ve kuvvetliymiş. Uruk şehrinin erkekleri ondan şikayetçiymiş, çünkü tüm bayanları evlenmeden önce aşka davet ediyormuş ve bu yüzden halk ona çok kızgınmış. Tanrılar ona bir ders vermek istemişler. Ona rakip olarak yarı yabani Enkidu'yu yaratmışlar. Gilgamesh bunu öğrenince onunla savaşmaya karar vermiş. Ama savaş kimse kazanmamış, tam tersine ikisi çok iyi dost olmuşlar.

Cesaretlerini kanıtlamak için girişi yasak olan sedir ormanına girmişler. Ormanın bekçisi Huwawa isimli dev onlara saldırmış, onlar da onu öldürmüş. Uruk'a gururlu bir şekilde geri dönmüşler. Gilgamesh aşk tanrıçası İştâr'ın yaklaşma isteğini reddetmiş ve tanrıça ona çok kızmış. Babası An'dan Gilgamesh'i cezalandırmasını istemiş ve göklerin boğasını göndermesini söylemiş. Enkidu ve Gilgamesh onu da öldürmüş.

Bunun üzerine tanrılar çok kızmış ve Enkidu'nun ölmesine karar vermişler. Enkidu ise bunu rüyasında görmüş ve Gilgamesh'a anlatmış. Gilgamesh tapınağa gidip arkadaşı için dua etmiş, ama Enkidu hastalanmış ve sonunda ölmüş. Gilgamesh üzüntüden çıldırmış. Bu şekilde ölümlü ve verdiği acı ile tanışmış ve ondan kaçmaya çalışmış. Gilgamesh ölümsüzlüğü bulmak için uzun bir yolculuğa çıkmış. Çok dalgalı bir denizin dibinde sonsuz gençliğin bitkisini koparmış, ancak dönerken bir yılan bu otu elinden çalmış ve Gilgamesh ümitsizliğe kapılmış.

İNSAN NASIL VE NEDEN YARATILMIŞ?

M.Ö. 1700'de Akadca yazılmış At-rahasis destanı insanların tanrılar tarafından nasıl ve neden yaratıldığını anlatır. Gökyüzünün tanrıları dünyayı aralarında paylaşmışlar. Anu gökyüzünü, Enlil dünyayı ve Enki yeraltında olan tatlı su Ap-su'yu almış.

O dönemde tanrı topluluğu iki ayrı gruptan oluşurmuş: Kendisine hizmet ettiren 'Anunnaki'ler ve hizmet eden 'İgigi'ler.

Bir müddet sonra İgigi'ler bu durumdan sıkılmışlar ve greve

gidip çalışmayı bırakmışlar. Tanrılar buna çözüm bulamazlarsa açlıktan öleceklermiş. Tanrı Enki İgigi'ler gibi iyi çalışan bir yaratık yaratmayı önermiş. Bunun üzerine tanrılara hizmet edecek olan insanın yaratılmasına karar verilmiş. Enki bir tanrıça ile beraber bir topak kil almış ve insanın tanrılarının aklının bir kısmına sahip olması için bu kili kurban olarak kesilen bir tanrının kanına bulamış. Tanrıça bu hamuru 14 parçaya bölmüş, yedi erkeğin ve yedi kadının şeklini vermiş ve onuncu ay geldiğinde insan doğmuş.

TUFAN

Güney Mezopotamya'da nehirler sık sık taşardı. Ekinler ve sahile yakın köyler suların altına kalırdı. Atrahasis destanının bir başka bölümü Tufan'dan bahseder. Efsaneye göre insanlar 1200 senedir yaşıyorlarmış ve çok da çocukları olmuş. Tanrılar insanlardan memnunmuş, iyi çalışıyorlarmış, tarım yapmayı öğrenmişler, tarlalara su getirmeyi becermişler ve yeterince gıda üretiyorlarmış. Ama çok da gürültü yapıyorlarmış ve tanrı Enlil uyuyamıyormuş.

Artık onların yaptığı gürültüye dayanamamış ve insanlardan kurtulmak için dünyaya salgın hastalık yollamış. Ama hastalıkların tanrısı Nantar ve tanrı Enki insanları kurtarmışlar. 1200 sene sonra gürültü yine çekilmez bir hal alınca, Enlil dünyaya açlık yollamış, ama Enki yine insanlara kurtulmaları için yardım etmiş. Bunun üzerine Enlil insanları bir tufanda boğmaya karar vermiş.

Enlil tufan için tüm hazırlıkları yaparken Enki bir insanı kurtarmaya karar vermiş, bunun adı Atrahasis'imış. Tanrı Enki rüyasında Atrahasis'e görünmüş ve bir gemi inşa etmesini, kuşları ve hayvanları gemiye koymasını emretmiş. Atrahasis bunu yapmış. Fırtına yedi gün ve yedi gece boyunca sürmüştü. Güneş kaçmış, yağmur yağmış ve fırtına olmuş. Ondandır tufan bitmiş. Atrahasis'in gemisi karaya oturmuş ve kurtulduğu için tanrılara yemekler kurban etmiş. Enlil bunu görünce tanrılarının onun sözünü dinlemediğini ve bir insanı kurtardıklarını anlamış. Tanrı Enlil tanrı Enki'nin zekasını ve Atrahasis'in de mertliğini görmüş ve Atrahasis'i ölümsüzleştirmiş. Enki, insanların gürültüsünün tanrıları daha fazla rahatsız etmemesi için, dünyada daha az insanın yaşamasına karar vermiş. Bazı kadınların çocuk doğuramamasına ve insanların bir zaman sonra doğal bir ölümlle ölelelerine karar vermiş. Bu efsane insanların nasıl ölümlü olduğunu anlatıyor.

MEZOPOTAMYA'DAN ESERLER HANGİ MÜZELERDE SERGİLENİR?

Bu kitabı okuduktan sonra Mezopotamya ile ilgili eserleri görmek için müzelere gitmek istersiniz değil mi? Mezopotamya'dan eserler tüm dünyaya yayılmıştır. Ülkemizde İstanbul, Ankara, Urfa, Gaziantep, Mardin, Adıyaman ve Diyarbakır'da Mezopotamya'ya ait çeşitli eserleri görebilirsiniz.

O. Hamdi.

İAMA, Turhan Birgili

Osman Hamdi Bey

Osman Hamdi Bey İstanbul'daki Arkeoloji Müzesi'nin kurucusudur. Osman Hamdi Bey 30 Aralık 1842'de İstanbul'da dünyaya geldi. İyi bir eğitimin ardından Avrupa'ya gönderildi. Paris'te hukuk okurken arkeoloji dersleri de aldı. Bir süre sonra sanata yöneldi ve Batı'da eğitim gören ilk Türk ressamı oldu. "Kablumbağa Terbiyecisi" en ünlü resimlerinden biridir. 27 yaşındayken, Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası olan Irak'a göreve gönderildi. Irak'tayken tarihi eserler hakkında birçok şey öğrendi, yabancıların yaptığı kazılara şahit oldu. Yabancıla-

rın müzelerini zenginleştirmek için Mezopotamya'dan eserler götürdüğünü gördü. 1875'ten beri Sultan tarihi eser koleksiyonunu Topkapı Sarayı'nın yakınlarında bulunan Çinili Köşk'te depoluyordu. O dönemde Irak, Suriye, Lübnan, Arap Yarımadası ve Yemen Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçasıydı ve bu bölgelerden eserler Sultan'ın koleksiyonunda yer alırdı.

Osman Hamdi Bey 1881'de eski eserleri sergileyen Müze-i Hümayun'un (İmparatorluk Müzesi) müdürü oldu ve Çinili Köşk'te bulunan eserleri düzenledi. İmparatorluğun içinde yapılan arkeolojik kazılardan buluntuların kaçak olarak başka ülkelere götürülmesi, Osman Hamdi Bey'i çok üzüyordu. Bu yüzden Sultan'dan eserlerin korunması ve yurtdışına çıkarılmaması için önlem almasını istedi. Bunun üzerine 1884'te Atika Nizamnamesi yürürlüğe girmiştir. Nizamnameye göre bundan sonra yapılan kazılarda bulunan buluntuların üçte biri Osmanlı İmparatorluğu'na, üçte biri kazıyı yapana, üçte biri de toprak sahibine ait olacaktı.

1883-1895 yılları arasında Osman Hamdi Bey Osmanlı İmparatorluğu'nun çeşitli yerlerinde kazılar yapıp koleksiyonun büyümesine katkıda bulunmuştur ve Avrupa'nın çeşitli şehirlerinde İstanbul'daki Arkeoloji Müzesi'nin ismi ve muhteşem koleksiyonu dillerden düşmemiştir.

1887'de Lübnan'da Sidon'daki kral mezarlarını kazmış ve bugün sergilenen muhteşem lahitleri müzeye kazandırmıştır.

Buluntular çoğalmıştı ve yeni bir müze binasına ihtiyaç duyuluyordu. Sultan Abdülhamid'den izin alarak Çinili Köşk'ün karşısında büyük bir müze inşa ettirmiştir. O dönemde sadece İstanbul'da Arkeoloji Müzesi olduğundan imparatorluğun her yanından getirilen eserler burada sergilenmiştir.

İSTANBUL ARKEOLOJİ MÜZELERİ

İstanbul Arkeoloji Müzeleri Gülhane Parkı ve Topkapı Sarayı arasındaki bölgededir. Müzeler üç bölümden oluşur: Eski Şark Eserleri Müzesi, Çinili Köşk ve Arkeoloji Müzesi

Çinili Köşk

Çinili Köşk Fatih Sultan Mehmet tarafından 1472'de yaptırılmıştır. 1875-1891 yılları arasında İmparatorluk Müzesi olarak kullanılmıştır. 1953 yılından itibaren Türk ve İslam eserleri (özellikle çiniler) burada sergilenmeye başlanmıştır.

Arkeoloji Müzesi

Çinili Köşk'ün karşısında bulunan neoklasik bina Fransız asıllı bir Levanten mimar olan İstanbul doğumlu Alexandre Vallaury tarafından yapılmıştır. 1881'de inşaatına başlanmış, yapılan ilavelerle 1908'de bugünkü halini almıştır. Mısır'dan lahitler, Arkaik Yunan sanatından Bizans dönemine kadar olan eserler burada sergilenir. İstanbul'un tarihini, İstanbul'un çeşitli yerlerinde yapılan kazılar sırasında bulunan eserlerle anlatan sergi de bu müzenin içindedir.

Eski Şark Eserleri Müzesi

1883'de Osman Hamdi Bey tarafından Güzel Sanatlar Okulu olarak yaptırılan bina 1917'den itibaren müze olarak düzenlenmiştir.

Yemen'den, Mısır'dan, Mezopotamya'nın çeşitli yerlerinden, Anadolu'dan, Sümerlere, Akadlara, Babillilere, Asurlulara, Hititlere ait heykeller, çivi yazılı tabletler, kabartmalar, seramikler, silindirik mühürler, takılar ve bakır eserler sergilenmektedir.

Mardin Müzesi

Mardin Cumhuriyet Meydanı'nda bulunan müzede Kuzey Mezopotamya'da yaşamış medeniyetlerin eserleri sergilenir. Mardin ve civarında yapılan kazılar sırasında bulunan ve Eski Tunç ve Yeni Asur dönemlerine ait siliindir mühürler, çivi yazılı tabletler, kolyeler, bakır objeler ve seramikler sergilenir. Nusaybin'de Gırnava'z'da bulunan Yeni Asur dönemine ait buluntular burada görülebilir.

Diyarbakır Müzesi

Diyarbakır'ın ilk müzesi 1934'te kurulmuştur ve insanların yerleşik düzene geçtikleri Cıllı Taş Çağı'ndan, Eski Tunç Çağı'na kadar olan dönemden ve Asurlulardan çeşitli eserler görülebilir.

Urfa Müzesi

Urfa Müzesi 1969'da ziyarete açılmıştır. Bugün binlerce eserleriyle Türkiye'nin en önemli müzelerinden biridir. Urfa civarında barajlar yapılırken birçok kurtarma kazısı yapılmıştır ve çok önemli buluntular ele geçmiştir. Cıllı Taş Çağı'ndan, Tunç Çağı'ndan ve Asur, Babil, Hitit medeniyetlerinden birçok eser sergilenmektedir.

Gaziantep Müzesi

Gaziantep ili içersinde 250'den fazla höyük bulunur ve çok sayıda kazı yapılmıştır ve halen yapılmaktadır. Müzede Anadolu'nun en eski buluntu yerlerinden olan Dülük Mağarası'nda bulunan eserler sergilenmektedir.

Asur kralı III. Salmanassar'ın bu muhteşem bazalt heykeli İstanbul Arkeoloji Müzelerinde Eski Şark Eserleri Müzesinde sergilenmektedir.

Bağdat'taki Arkeoloji Müzesi, resim F. M. Stepniowski

Londra'da İngiliz Ulusal Müzesi (British Museum), Resim I. Üstün Uğur

Mezopotamya'dan eserler ayrıca dünyanın çeşitli müzelerinde de sergilenmektedir. Örneğin Londra'da İngiliz Ulusal Müzesi'nde (British Museum), Berlin'de Bergama Müzesi'nde, Paris'te Louvre Müzesi'nde, Bağdat'ta Arkeoloji Müzesi'nde, Halep ve Şam Arkeoloji Müzelerinde ve New York Metropolitan Müzesi'nde çok sayıda önemli eserler sergilenmektedir.

Londra'da British Museum'da Asur İmparatorluğu'nun çok önemli eserleri sergilenir. Nimrud ve Ninive'de bulunan ve Asurlu

kralların saraylarını süsleyen büyük kabartmalar meşhur aslan avını, savaşları ve Asurlu krallarının hayatını anlatır. Balavat kapısını süsleyen bakır şeritleri de burada görülebilirsiniz!

Berlin'de Bergama Müzesi'nde Babil'den getirilen İştâr Kapısı'nın çinileri, Uruk'un merdivenlerini süsleyen renkli koni mozaïği, Asur krallarına ait eserler, çivi yazılı tabletler ve Mezopotamya'dan daha birçok önemli eser sergilenmektedir.

Bağdat Müzesi Mezopotamya tarihi açısından, dünyadaki en önemli müzelerden biridir, ancak 2003'te savaş sırasında yağmalanmış ve bombalanmıştır. O günden beri yüzlerce eser eksik.

Berlin'de Bergama Müzesi, Resim A.C. Seidel

TARİHİ ESERLERİ KORUMAK!

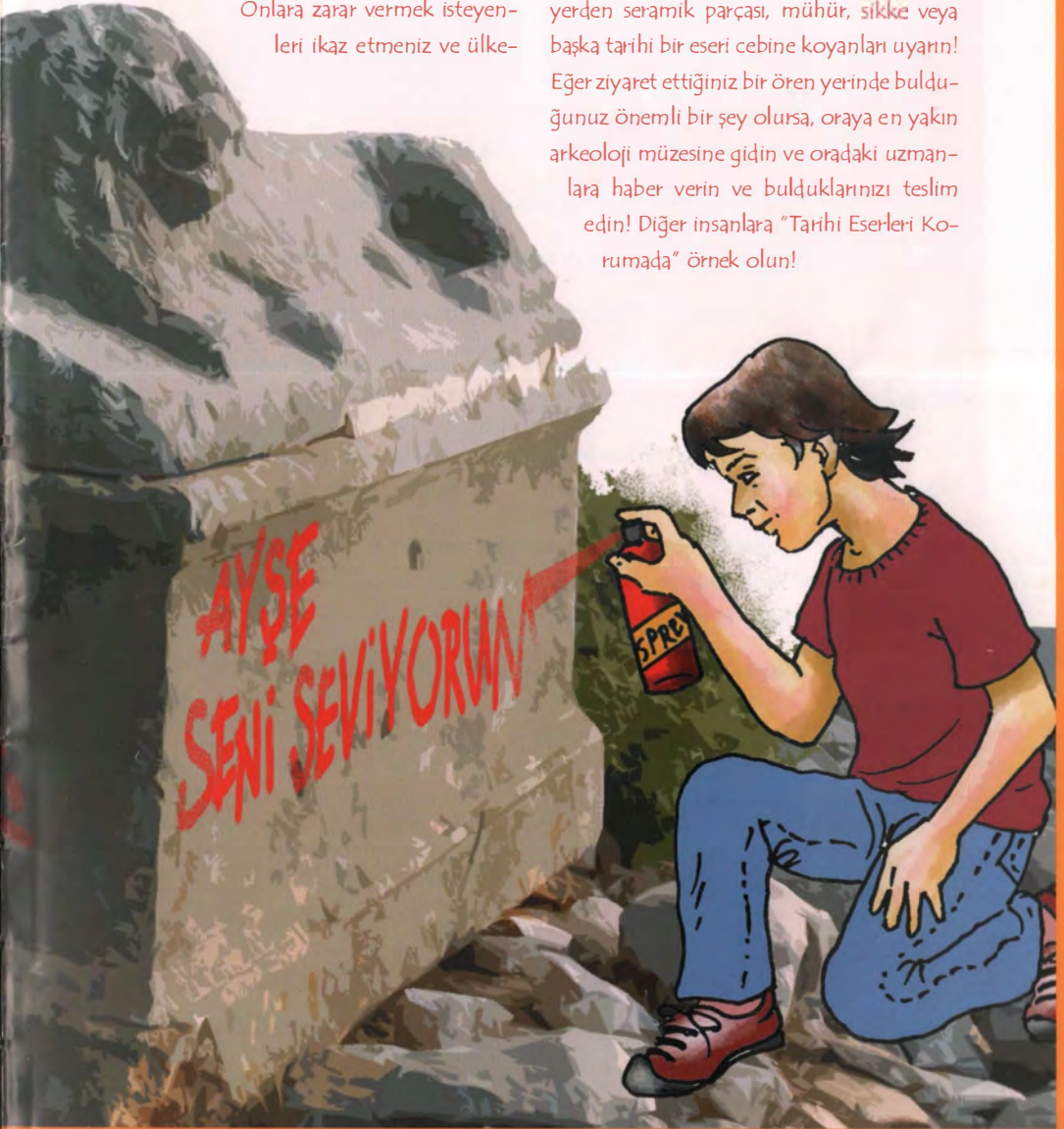

ZEK

Tarihi eserlerin korunmasının ne kadar önemli olduğunu gördünüz, özellikle yaşadığınız ülkede. Tarihi eserler sizin mirasınız, zenginliğinizdir. Bu eserler bir ülkenin kültürel mirasını ve geçmişini anlatır. Sizden sonra gelecek nesillerin de sizin gördüklerinizi görmelerini istiyorsanız, tarihi eserleri ve yapıları korumalısınız. Onlara zarar vermek isteyenleri ikaz etmeniz ve ülke-

nizdeki eserlere sahip çıkmanız gerekir! Gittiğiniz her yerde müzeleri ve tarihi yerleri gezin ve ülkenizin topraklarında yaşamış değişik kültürlerin izlerini bulun.

Etrafınızdaki insanları bilgilendirmeye çalışın! Tarihi yapılara isimlerini kazıyan ya da onlara zarar verenleri, izinsiz taş çıkartanları, etrafa çöp atanları, tarihi eserleri çalanları, yerden seramik parçası, mühür, **sikke** veya başka tarihi bir eseri cebine koyanları uyarın! Eğer ziyaret ettiğiniz bir öğrenim yerinde bulduğunuz önemli bir şey olursa, oraya en yakın arkeoloji müzesine gidin ve oradaki uzmanlara haber verin ve bulduklarınızı teslim edin! Diğer insanlara "Tarihi Eserleri Korumada" örnek olun!

Mini Sözlük

☀ **Asurolog:** Asurca yazılmış çivi yazılı tabletleri tercüme eden ve onları yorumlayan kişidir.

☀ **Büyük İskender (M.Ö. 356-323):** Makedonyalı ünlü fatih Kuzey Yunanistan'dan Hindistan'a kadar tüm toprakları fethetmiştir. Mezopotamya da buna dahildi.

☀ **Çivi Yazısı:** Kil tabletlere ucu sivri bir aletle yazılan çivi şeklinde yazı. M.Ö. 3300'lerden itibaren M.S. 1. yüzyıla kadar Mezopotamya'da ve komşu yörelerde kullanılmıştır.

☀ **Höyük:** Çeşitli medeniyetlerin üst üste yerleşmesinden oluşan yapay bir tepedir.

☀ **Kabartma:** Taşın veya kilin üzerine yapılan az kabank şekiller

☀ **Lamassu:** Hayvan vücutlu, kanatlı ve insan suratlı koruyucu yaratık.

☀ **Lapislazuli:** Afganistan'dan Mezopotamya'ya getirilen mavi yarı değerli taş.

☀ **Mezopotamya:** Dicle ve Fırat arasında kalan bölgeye verilen isim; Eski Yunancadan gelmektedir.

☀ **Muşuşu:** Tanrı Marduk'un sembolik hayvanı; kertenkele vücutlu, aslan bacaklı bir yaratık.

☀ **Sümerolog:** Üniversitede Sümerce okumuş bilim insanlarına Sümerolog denir. Sümerologlar Sümerceyi çivi yazılı tabletlerden Türkçeye ya da başka bir dile tercüme ederler ve yorumlarlar.

☀ **Zigurat:** Piramide benzeyen tapınak kulesi, birkaç katlı yüksek bir tapınaktır.

Açıklama: IAM EŞEM: İstanbul Arkeoloji Müzeleri Eski Şark Eserleri Müzesi

AMMRK: Anadolu Medeniyetleri Müzesi Rehber Kitabı

IAMA: İstanbul Arkeoloji Müzeleri Arşivi

Teşekkürler:

İstanbul Arkeoloji Müzeleri, Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Zeynep Kızıltan, Turhan Birgili, Lütfü Özgünaydın, Faruk Akbaş, Peter Miglus, İdil Üstün Uğur, Christian Seidel, Asuman Dönmez, F. M. Stepniowski.

Not: Sayfa 7, 15, 46 ve 60'taki fotoğraflar Çigdem Maner arşivindedir. Tüm hakları saklıdır.

TARİH CANAVARI MEZOPOTAMYA

İnsanlık tarihinin temel taşlarını oluşturan
Mezopotamya medeniyetlerini daha yakından tanıyın.

Elinizdeki bu kitap Mezopotamya'da yaşamış medeniyetlerin tarihlerini, ekonomilerini, yönetimlerini, dinlerini, sanatlarını, dillerini, mimarilerini ve gündelik hayatlarını incelemektedir.

Bandrol uygulamasına ilişkin usul ve esaslar hakkında yönetmeliğin 5'inci maddesinin ikinci fıkrası çerçevesinde bandrol taşıması zorunlu değildir.

KDV dahil fiyatı
14 YTL

Yarınlar için, bugün çocuklarımız.

TÜRKİYE BANKASI
Türkiye'nin Bankası